

Меморандум «Про наслідки війни в Україні у сфері захисту прав людини»

Резюме Меморандуму

Даний меморандум ґрунтується на результатах роботи зі встановлення фактів та моніторингу дотримання прав людини, проведеної Комісаркою Ради Європи з прав людини Дунею Міятович у відповідь на збройний напад Російської Федерації на Україну, зокрема, в ході її візиту до України в період з 2 до 7 травня 2022 року. Під час візиту Комісарка провела обговорення з представниками центральних та місцевих органів влади, правозахисниками, представниками громадянського суспільства та міжнародних організацій. Комісарка також провела співбесіди з жертвами та свідками тяжких порушень прав людини та їхніми родичами і відвідала кілька населених пунктів Київської області, які раніше перебували під контролем російських військ або стали свідками тяжких боїв.

Збройний напад Російської Федерації на Україну спричинив **серйозні та масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права**, що мало катастрофічні наслідки для здійснення жителями населенням України практично всіх прав людини. Зокрема, Комісарка виявила **переконливі докази систематичного порушення права на життя**, включно зі свавільними вбивствами та насильницькими зникненнями, а також порушень права власності, включно з масовою руйнацією цивільної інфраструктури, порушень заборони катувань і жорстокого поводження, зокрема гендерного насильства і пов'язаного з війною сексуального насильства, та порушень права на свободу і безпеку, включно з викраденнями та свавільним позбавленням свободи або утриманням під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. Встановлені ознаки певних видів порушень міжнародного гуманітарного права, включно з нападами, що мають широкомасштабний або систематичний характер, вказують на можливість кваліфікації багатьох таких порушень як воєнних злочинів або злочинів проти людства.

Починаючи з лютого 2022 року в Україні було **вбито або поранено** тисячі осіб. Хоча більшість таких порушень, за наявною інформацією, була спричинена застосуванням вибухових речовин широкої дії, касетних боєприпасів або некерованих ракет у густонаселених районах, російські війська, як повідомляється, також брали участь у позасудових вбивствах, ведучи по цивільних особах безладний вогонь або розстрілюючи їх. Деякі з жертв, ймовірно, перед стратою **зазнавали катувань або жорстокого поводження**. У багатьох районах російськими військами було зруйновано або сильно пошкоджено **об'єкти цивільної інфраструктури**, включно з лікарнями та школами. Внаслідок обстрілу було припинено постачання електроенергії, газу, продуктів харчування, води та інших предметів першої необхідності, в результаті чого багато цивільних осіб опинились у вкрай тяжких умовах. Багато територій, замінованих або всіяних боєприпасами, що не розірвались, залишаються небезпечними для повернення мешканців.

Повідомлялося про сотні випадків **насильницьких зникнень, викрадень, утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом чи зникнення безвісти осіб** з числа правозахисників, місцевих посадовців, журналістів, волонтерів, громадських активістів, ветеранів чи звичайних цивільних осіб у тих місцевостях України, які перебувають під

контролем російських військ або військ, підконтрольних Росії. Також повідомлялося про деякі випадки можливих насильницьких зникнень чи викрадень на території, яку контролює українська влада. Комісарка також отримала інформацію про поширену практику насильницького переміщення українських громадян до неконтрольованих урядом регіонів України або на територію Російської Федерації за допомогою так званого процесу «**фільтрації**». Дана практика, яка, вочевидь, має багато ознак міжнародного злочину **насильницького переміщення населення**, повинна бути негайно розслідувана. Усі випадки гуманітарної евакуації повинні бути добровільними, безпечними та відбуватись за умов належного інформування. Члени міжнародної спільноти повинні підтримати будь-які зусилля, що можуть сприяти поверненню всіх українських громадян, котрі були у такий спосіб переміщені проти їхньої волі.

Комісарка отримала численні повідомлення про випадки **пов'язаного з війною сексуального насильства**, імовірно скоєного російськими військами. Хоча всі подібні заяви мають бути розслідувані без зволікання, все ж пріоритетом має бути створення безпечних умов для постраждалих, забезпечення для них ефективного доступу до засобів правового захисту та повага до їхньої гідності і благополуччя. Країни-члени Ради Європи повинні усунути будь-які перешкоди, з якими жертви з України, котрі пережили пов'язане з війною сексуальне насильство, можуть зіткнутися під час отримання доступу до послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я. Нещодавня ратифікація Стамбульської конвенції створює додатковий інструмент для захисту жертв сексуального насильства, пов'язаного з війною.

Становище кількох категорій уразливих осіб потребує особливої та невідкладної уваги. Війна та спричинені нею руйнування і відсутність безпеки призвели до порушення права на життя сотень **дітей**, а також їхньої можливості користуватися основними правами, включно з правом на охорону здоров'я і правом на освіту. Війна також має особливо непропорційні наслідки для **людей похилого віку** в Україні, особливо жінок. Багато з них не змогли або не захотіли евакуюватися в безпечні місця, а деякі, за наявною інформацією, загинули через побічні наслідки війни, включно з неможливістю отримати належну медичну допомогу. Ймовірно, багато **осіб з інвалідністю**, включно з дітьми, через війну були відірвані від мереж підтримки або залишилися без належного піклування. Більше того, війна призвела до масового **внутрішнього та зовнішнього переміщення** мільйонів людей, внаслідок чого багато хто з них постав перед підвищеним ризиком торгівлі людьми, експлуатації та жорстокого поводження. Міжнародне співтовариство повинно продовжувати підтримку цих осіб, а також країн і громад, які їх приймають на довгостроковій основі, приділяючи особливу увагу потребам уразливих груп населення. Також повідомлялося про численні напади на **журналістів та працівників ЗМІ**, які висвітлюють війну в Україні, причому певні докази свідчать про те, що деякі з убитих чи поранених, можливо, були навмисними мішенями російських військ.

Комісарка неодноразово наголошувала на важливості **притягнення до юридичної відповідальності**. Повністю визнаючи відповідальність Російської Федерації за збройний напад, який спричинив величезні людські страждання та руйнування в Україні, Комісарка наголошує, що і Російська Федерація, і Україна зобов'язані дотримуватися міжнародного права в галузі прав людини та гуманітарного права, а їхні національні системи кримінального правосуддя несуть головну відповідальність за розслідування та переслідування осіб, які вчинили серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та грубі порушення прав людини. Комісарка вітає дії української влади щодо збору доказів та притягнення до відповідальності за звірства, скоєні в Україні в період з лютого 2022 року, і закликає владу продовжувати поточний процес узгодження відповідної нормативно-правової бази країни з міжнародними стандартами. Залучення регіональних та міжнародних механізмів, включно з Міжнародним кримінальним судом та розслідуваннями, що проводять інші держави з використанням принципу універсальної юрисдикції, є важливим додатковим компонентом забезпечення притягнення до відповідальності. Крім того, хоча Росія більше не є членом Ради Європи, Комісарка наголошує, що для цієї країни положення Європейської конвенції з прав людини продовжують діяти до **16 вересня 2022 року**.

Зважаючи на труднощі роботи в умовах активного збройного конфлікту, Комісарка вітає підтримку та консультації, які надали українській владі багато держав, міжнародних організацій та інституцій у сфері розслідування тяжких міжнародних злочинів і, зокрема, у сфері **забезпечення доказів**. Комісарка наголошує на важливості **ефективної координації у сфері правосуддя** між національними та міжнародними суб'єктами та на необхідності пріоритетного врахування інтересів **жертв** та їхніх родин. Комісарка віддає особливу шану мужності та самовідданості українських **правозахисників**, які документують порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права та протидіють їм, і закликає міжнародну спільноту продовжувати підтримку їхньої роботи.

Комісарка наголошує, що лише **справедливе та неупереджене відправлення правосуддя** відповідатиме інтересам потерпілих та зміцнюватиме повагу до прав людини та міжнародного гуманітарного права. Вкрай важливо, щоб і Російська Федерація, і Україна провадили розслідування і притягали до відповідальності осіб, винних у тяжких порушеннях положень міжнародного гуманітарного права та грубих порушеннях прав людини, незалежно від їхньої особи чи приналежності, а також відповідно до міжнародних стандартів. Забезпечення правосуддя для жертв війни в Україні вимагатиме **непохитної та довгострокової відданості** залучених сторін. Комісарка закликає продовжувати співпрацю та підтримувати роботу Міжнародного кримінального суду, а в контексті Ради Європи – продовжувати надання довгострокової підтримки українській системі правосуддя.

Вступ

1. 24 лютого 2022 року війська Російської Федерації вдерлися на територію України - держави-члена Ради Європи, тим самим загостривши існуючий збройний конфлікт, який триває з 2014 року. З першого ж дня цей новий напад призвів до жахливих людських втрат і страшних людських страждань, ставлячи мільйони людей в Україні та за її межами під загрозу насильства, переміщення та серйозних порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права (МГП). Напад також негайно призвів до припинення і, зрештою, [виключення](#) Російської Федерації з Ради Європи 16 березня 2022 р.
2. З перших днів вторгнення, Комісарка Ради Європи з прав людини Дуня Міятович (Комісарка) брала активну участь у реагуванні на його наслідки для прав людини. В період з 6 до 8 березня 2022 року Комісарка здійснила екстрену [поїздку](#) до Республіки Молдова, щоб закликати до збільшення підтримки, з метою надання допомоги людям, які рятуються від війни в Україні, та країнам, куди вони прибувають. Потім відбулася низка [місій](#) у паралельному форматі, які Комісарка та її Офіс провели в березні 2022 року в кількох країнах, що приймають людей, які виїжджають з України (Чеська Республіка, Угорщина, Польща, Румунія та Словацька Республіка). З 2 до 7 травня 2022 року Комісарка здійснила [візит](#) до України.
3. Робота Комісарки включала, окрім того, зустрічі з правозахисниками та представниками громадянського суспільства України, народними депутатами України, Уповноваженою Верховної Ради з прав людини (омбудсменом), Генеральним прокурором України, Офісом прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС), міжнародними урядовими та неурядовими організаціями. Комісаркою також було опубліковано кілька [заяв](#) щодо окремих питань у сфері прав людини і становища особливо уразливих осіб.
4. Під час візиту в Україну Комісарка зустрілася з першим заступником міністра закордонних справ Еміне Джапаровою, міністром юстиції Денисом Малюською, заступником голови Офісу Президента України Ігорем Жовквою, Генеральним прокурором України Іриною Венедиктовою, тогочасною Уповноваженою Верховної Ради з прав людини Людмилою Денісовою, Урядовою уповноваженою з питань гендерної політики Катериною Левченко та міським головою Києва Віталієм Кличком. Комісарка також зустрілася з Головою Меджлісу кримськотатарського народу Рефатом Чубаровим, кількома правозахисниками та представниками громадянського суспільства, міжнародних структур, неурядових

організацій, а також провела інтерв'ю з жертвами та свідками випадків серйозних порушень прав людини та їхніми родичами. Під час свого візиту, Комісарка також відвідала міста Бучу, Бородянку та Ірпінь у Київській області, які особливо постраждали від бойових дій, та зустрілась з міськими головами і посадовими особами органів місцевого самоврядування цих населених пунктів. Комісарка висловлює подяку всім співрозмовникам, з якими вона зустрічалася під час свого візиту, і хотіла б особливо подякувати Моніторинговій місії ООН з прав людини в Україні ([ММПЛУ](#)) за її важливу роботу та допомогу, надану Офісу Комісарки.

5. Візит Комісарки відбувався під час активного воєнного конфлікту. Ситуація з безпекою, що склалася в результаті конфлікту, додатково ускладнювалася різними логістичними проблемами, зокрема закриттям повітряного простору над Україною для цивільного повітряного руху та гострою нестачею пального. З огляду на це, готовність української влади допомогти з організацією і сприянням візиту Комісарки заслуговує на найвище визнання. Комісарка щиро вдячна українським посадовим особам у Страсбурзі та у Києві за забезпечення їй та членам її делегації максимально всебічного захисту і безпеки та за логістичні заходи протягом усього візиту, що дозволило Комісарці активно здійснювати моніторинг прав людини у повній відповідності до її мандату.
6. Мета даного меморандуму – розглянути деякі наслідки війни для гуманітарної сфери та для прав людини і висвітлити питання, які, на думку Комісарки, потребують невідкладної уваги.¹ Спочатку в документі йдеться про певні систематичні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, виявлені Комісаркою в ході її роботи зі встановлення фактів порушень та моніторингу, зокрема, під час відвідин районів Київської області, які найбільше постраждали від війни (Розділ I). Розділ II меморандуму розглядає деякі особливо вразливі категорії осіб. У Розділі III Комісарка порушує деякі питання, пов'язані із притягненням до відповідальності за грубі порушення прав людини та міжнародні злочини, зокрема стосовно наявних механізмів та основних критеріїв для успішного реагування в умовах численних труднощів.

I. Систематичні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права

7. Збройний напад Російської Федерації на Україну спричинив серйозні та масові порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права, що мало катастрофічні наслідки для реалізації практично всіх прав людини місцевим населенням (див. також пункт 37 нижче). На основі інформації, отриманої з різних надійних джерел, та власних спостережень, Комісарка, зокрема, виявила переконливі докази систематичного порушення права на життя, включно зі свавільними вбивствами та насильницькими зникненнями, а також порушень права власності, включно з масовою руйнацією об'єктів цивільної інфраструктури, порушень заборони катувань та жорстокого поводження, зокрема гендерного насильства і пов'язаного з війною сексуального насильства, та порушень права на свободу і безпеку, включно з викраденнями та свавільним позбавленням свободи або утриманням під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. Ознаки систематичності певних видів порушень міжнародного гуманітарного права, включно з нападами, що мають широкомасштабний або систематичний характер, у поєднанні з очевидною відсутністю запобіжних заходів, вказують на можливість кваліфікації багатьох таких порушень як воєнних злочинів або злочинів проти людства.
  - a. **Порушення права на життя, свободи від катувань і жорстокого поводження, а також руйнування об'єктів цивільної інфраструктури**
8. Неможливо надати точний підрахунок кількості вбитих і поранених у ході гарячої фази війни. Однак, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) оприлюднило приблизні цифри на основі інформації, зібраної ММПЛУ, яка діє в Україні з 2014 року. За даними ММПЛУ, з 24 лютого до 3 липня 2022 року в Україні загинули 4889 людей, ще 6263

---

¹ Роботу над цим меморандумом було завершено 4 липня 2022 року.

отримали поранення.² Повідомляється, що фактичні цифри жертв значно вищі, аніж задокументовані, які також регулярно переглядаються. Більшість смертей і поранень, зареєстрованих ММПЛУ, були, як повідомляється, спричинені застосуванням вибухової зброї з великою площею ураження, включно з обстрілами з важкої артилерії, реактивних систем залпового вогню (РСЗВ), ракетними і авіаударами.

9. Жорстока [облога](#) російськими військами міста Маріуполя на південному сході України стала, мабуть, найяскравішим символом сучасної гуманітарної катастрофи і небачено жадливою ілюстрацією відвертої зневаги російських військ до людського життя, цивільної інфраструктури та засадових правил збройного конфлікту, включно з принципами розрізнення, пропорційності та обережності. Більшість міста була буквально стерта з лиця землі під час інтенсивних обстрілів густонаселених міських районів, імовірно з використанням вибухових речовин, як-от некеровані балістичні ракети. Повідомляється, що внаслідок обстрілу цих районів загинули тисячі мешканців міста, а його інфраструктура перетворилася на руїни, зокрема школи, лікарні й театр, у якому ховалися кілька сотень мирних осіб, багато з яких - діти.³ За оцінками міської влади, кількість загиблих серед цивільного населення становить не менше 20-22 тис. осіб.⁴ За даними української влади, російські війська неодноразово відмовлялися надавати вкрай необхідну життєво важливу гуманітарну та медичну допомогу цивільному населенню, яке опинилося у пастці в Маріуполі, або погодитися на створення гуманітарних коридорів, які дозволили б всім бажаним безпечно залишити місто і перейти до районів, контрольованих урядом України.
10. Подібна доля спіткала багато українських міст та сіл. За повідомленнями, сотні мирних жителів було вбито і поранено в житлових районах Харкова, другого за величиною міста України, яке від самого початку війни зазнавало інтенсивних і, як повідомляється, невибіркових обстрілів з боку російських військ, імовірно з використанням касетних боєприпасів⁵ і некерованих реактивних снарядів, котрі, як повідомляється,⁶ часто супроводжувались у відповідь ударами, що завдавали українські війська з житлових кварталів міста.⁷ На момент написання даного документу, багато інших міст, як-от Чернігів або Суми, чи міста, розташовані поблизу лінії фронту, включно із Северодонецьком або Ізюмом⁸, зазнали інтенсивних і, як повідомляється, невибіркових бомбардувань, які стали типовою ознакою цієї війни і тривали в деяких випадках протягом багатьох днів, тижнів чи навіть місяців. За повідомленнями, Російська Федерація стріляла некерованими ракетами з касетними суббоєприпасами по міських районах, як-от залізничний вокзал у [Краматорську](#), де 8 квітня 2022 року загинули десятки евакуйованих людей, а сотні отримали поранення. РФ також завдавала ударів по інших цивільних об'єктах, як-от пожевогасильний торговельний центр у місті [Кременчуці](#), куди влучила ракета 27 червня 2022 року, або житловий будинок та база відпочинку в [Сергіївці](#) Одеської області, куди 1 липня 2022 року влучили ракети, що спричинило загибель щонайменше 21 особи і зазнали поранень ще 38, зокрема кілька дітей.

---

² Україна: оновлена інформація про жертви серед цивільного населення [від](#) Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 4 липня 2022 р..

³ «[Доповідь](#) про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людства, скоєні в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року», місія експертів «московського механізму» ОБСЄ, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, від 13 квітня 2022 року, стор. 46-8. Див. також, «За даними Associated Press, 600 загиблих в результаті авіаудару по маріупольському театру», [стаття в пресі](#), Associated Press, від 4 травня 2022 року.

⁴ «Кількість загиблих серед мирних жителів Маріуполя може перевищити 20 тисяч, – мер», [стаття в пресі](#), Newsweek, 12 квітня 2022 року.

⁵ «[Доповідь](#) про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людства, скоєні в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року», місія експертів «московського механізму» ОБСЄ, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, 13 квітня 2022 року, стор. 41-41; див. також, «Інтенсивна та тривала шкода. Атаки із застосуванням касетних боєприпасів в Україні», [доповідь](#), Human Rights Watch, 11 травня 2022 р..

⁶ «Кожен може померти будь-якої миті: Невибіркові атаки російських військ у Харкові, Україна», [доповідь](#), Amnesty International, 13 червня 2022 р..

⁷ Там само.

⁸ «Україна: «Місто Ізюм, що знаходиться в облозі - на межі можливостей після постійних атак російських військ - нові свідчення», [доповідь](#), Amnesty International, 16 березня 2022 р..

У багатьох місцях внаслідок бомбардувань було перервано постачання електроенергії, газу, продовольства і води, як і доступ до предметів першої необхідності, що змусило мешканців боротися за виживання за рахунок мізерних запасів. Загрози авіаударів та ракетних обстрілів призвели до того, що багато хто з тих жителів, які не змогли чи не захотіли покинути домівку, опинилися у вкрай скрутних умовах в холодних підвалах, на прогонах сходів, в підземних укриттях та на станціях метро. Працівникам лікарень насилу вдавалося надавати людям медичну допомогу. За повідомленнями, через часті обстріли вони були змушені перемістити у бомбосховища або підвали своїх пацієнтів, включно з пацієнтами відділень інтенсивної терапії, вагітними жінками і дітьми. З необхідності та через неможливість переїхати, деякі лікарні були перетворені на гуманітарні центри.⁹

11. Поїздка в деякі райони, розташовані на північний захід від Києва, які раніше перебували під контролем російських військ або були свідками важких боїв, дозволила Комісарці на власні очі побачити сліди деяких кричущих порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Незважаючи на розчищення деяких руйнувань та початкове розмінування, були до болю очевидні величезні людські страждання і матеріальні збитки, завдані постраждалим населеним пунктам внаслідок обстрілів та інтенсивних бойових дій, а також акти звірства, жертвами яких стали місцеві жителі.
12. За даними української влади, щонайменше 1200 тіл було знайдено в районах Київської області, які до того були під контролем російських військ. В ММГПЛУ наразі задокументували принаймні 300 таких випадків.¹⁰ Згідно з першими повідомленнями, у Бучі, невеликому місті, розташованому на північний захід від Києва, з довоєнним рівнем населення 36 тис. осіб, після відходу російських військ було знайдено 278 тіл, у переважній більшості мирних жителів.¹¹ Як повідомили посадові особи місцевого самоврядування, з якими спілкувалася Комісарка, на момент її візиту ця кількість зросла до 416. Розслідування Amnesty International зафіксувало 22 випадки у Бучі та прилеглих населених пунктах, більшість із них, як повідомляється, були позасудовими стратами.¹² Окрім звичайних мешканців, об'єктами нападів часто ставали й місцеві посадовці. Ольгу Сухенко, сільського голову Мотижина, Бучанського району, було вбито разом із членами її родини, а Юрія Прилипка, голову сусіднього міста Гостомель, російські військові застрелили, коли він їхав у цивільному автомобілі разом із двома місцевими волонтерами.¹³
13. Як повідомила місцева влада Бучі та інші джерела, у тому числі ММГПЛУ, російські війська безладно стріляли в місцевих жителів на вулицях, а також в осіб, які евакуювались на автомобілях. Деякі жертви, як-от батько підлітка, з яким Комісарка мала розмову (див. нижче, пункт 19), за повідомленнями, були застрелені або розстріляні під час пошуку продуктів харчування або предметів першої необхідності. У найдрібніших деталях син жертви описав Комісарці, як він став свідком того, що російський солдат вистрілив з автомата впритул у його батька, від чого він миттєво загинув. Сам хлопчик дивом уникнув смерті після того, як у нього кілька разів вистрілили, зокрема ледь не влучили в голову, і кинули помирати. Він пролежав поряд із тілом батька кілька хвилин, перш ніж нарешті зміг втекти. У деяких випадках російські війська, за повідомленнями, переслідували багатьох цивільних осіб за їхню реальну чи ймовірну допомогу армії або силам територіальної оборони України, часто після того, як перевіряли їхні телефони на предмет вмісту, який вважали викривальним.

⁹ «Самотні в облозі: як в Україні полишають літніх жінок», [стаття в пресі](#), the Guardian, 16 травня 2022 р..

¹⁰ Україна: [Оновлена інформація](#) Верховної комісарки ООН з прав людини Мішель Бачеле для спеціальної сесії Ради з прав людини, від 12 травня 2022 року. Також див.: «Стан справ в галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [довідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 79.

¹¹ «Україна: смертельний слід російських військ у Бучі. Збереження доказів, що є критично важливими для судового переслідування за воєнні злочини», [довідь](#), Human Rights Watch, 21 квітня 2022 р..

¹² «Він не повернеться: Воєнні злочини у північно-західних районах Київської області», [брифінг](#), Amnesty International, 6 травня 2022 р.

¹³ «Розстріляний під час місії милосердя: Очевидці кажуть, що російські війська вбили міського голову Гостомеля та двох волонтерів», [стаття в пресі](#), CNN, 6 червня 2022 р.; «Україна: російські війська обстріляли цивільний транспорт. Цивільні особи загинули на підході до блокпостів під час спроби евакуюватись», [заява](#), Human Rights Watch, 2 травня 2022 р.

Деякі з жертв були знайдені зі зв'язаними руками, і, як повідомляється, перед стратою їх катували або жорстоко поводитися з ними. Як повідомляється, російські війська часто не дозволяли забирати тіла жертв, які залишалися на вулицях протягом кількох днів, а іноді й тижнів. Родичі та друзі жертв часто мали можливість поховати померлих лише в мілких тимчасових могилах. Фотографії деяких з цих тіл згодом були показані в перших після виведення російських військ повідомленнях міжнародних ЗМІ.¹⁴

14. Запеклі бойові дії в Ірпені, жилому передмісті Києва, яке відвідала Комісарка, призвели, за даними місцевої влади, до загибелі щонайменше 267 цивільних осіб та до пошкодження майже половини об'єктів інфраструктури. 95% стотисячного населення Ірпеня було евакуйовано. За повідомленнями, п'ятнадцять багатоповерхових житлових будинків було зруйновано внаслідок обстрілу російськими військами, котрі, як повідомили Комісарці, також завдавали ударів по школах, водонасній станції та місцевому стадіону. Загалом, за даними ММПЛУ, в період з лютого до березня 2022 року в Бучі, Ірпені та Гостомелі було пошкоджено або зруйновано щонайменше 482 багатоповерхові житлові та приватні будинки.¹⁵ Комісарці також повідомили, що понад 2 тис. приватних квартир та будинків було зруйновано, або вони стали непридатними для проживання. За повідомленнями, російські війська перед своїм відходом також знищили або пограбували частину комунального обладнання та вчинили акти вандалізму у приміщеннях шкіл та лікарень. Комісарка оглянула руїни місцевого будинку культури, стіни якого були пошкоджені снарядами, а дах обвалився внаслідок обстрілу. Вона також змогла побачити на власні очі серйозні пошкодження, завдані багатьом житловим багатоповерхівкам та будинкам в Ірпені, з добре видимими отворами від ударів, обгорілими фасадами та шибками, розбитими в результаті вибухів.
15. Крім того, Комісарка також оглянула залишки кількох житлових будинків у місті Бородянка, що знаходиться на північний захід від Києва, які, за повідомленнями, російські війська під час наступу обстріляли, використовуючи некеровані ракети та важкі авіаційні бомби. Вищезазначене розслідування Amnesty International встановило, що ці явно невибіркові удари призвели до загибелі щонайменше понад 40 осіб.¹⁶ У деяких випадках було зруйновано цілі конструкції будинків, а інші отримали значні пошкодження, котрі часто не залишають жодної надії на відновлення. Деякі секції або стіни постраждалих будівель обвалились, оголивши їхню внутрішню структуру, тоді як у інших утворилися гігантські отвори від ударів. Фасади багатьох будівель або їхні внутрішні частини обвуглились через пожежу. Деякі прилеглі зони загального користування і дитячі ігрові майданчики також були пошкоджені уламками і позначені як небезпечні. Багато уражених житлових будинків стали повністю непридатними і були покинуті мешканцями.¹⁷ Крім того, за повідомленнями, у Бородянці сталося кілька позасудових вбивств, а в селі Андріївка також було зафіксовано сильні руйнування та випадки загибелі мирних жителів.
16. Ірпінь, Буча та Бородянка, на жаль, стали уособленням руйнувань та жахів війни. Проте Комісарка наголошує, що є багато інших міст та сіл у Київській області, згадаймо принаймні Гостомель, Бровари, Богданівку, Залісся, Велику Димерку, Перемогу, Катюжанку та інші по всій Україні, де, згідно з отриманою Комісаркою достовірною інформацією, також мали місце серйозні порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права. Хоча наразі Комісарка не може відвідати ці місця, важливо, щоб їхні мешканцям також був забезпечений доступ до необхідної допомоги, відшкодування шкоди і поновлення в правах та до правосуддя.

---

¹⁴ «Тіла з Бучі: Зображення загиблих мирних жителів викликають обурення в усьому світі», [стаття в пресі](#), Reuters, 7 квітня 2022 р..

¹⁵ «Стан справ в галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 53.

¹⁶ «Він не повернеться: Воєнні злочини у північно-західних районах Київської області», [брифінг](#), Amnesty International, 6 травня 2022 р..

¹⁷ Зображення руйнувань, зафіксовані працівниками Офісу Комісарки, можна переглянути у [фотогалереї](#) під текстом заяви для преси про її візит. Див. також [знімки](#) руйнувань у Бородянці від Amnesty International, зроблені в режимі 360-градусів.

17. Комісарка вважає, що поточна відбудова населених пунктів і територій, які постраждали від війни, відновлення інфраструктури і поступове відновлення деяких державних послуг є ознаками стійкості, котрі вселяють надію. Однак Комісарка також розуміє той факт, що, як наголошують численні представники місцевих органів влади, велика кількість територій залишаються небезпечними для масового повернення мешканців. Багато житлових районів, а також поля і лісові ділянки, за повідомленнями, були заміновані або засмічені боєприпасами, що не розірвалися (БН), залишками касетних боєприпасів або іншими небезпечними пристроями. Незважаючи на те, що деякі зони позначено попереджувальними знаками, інциденти, під час яких мирні жителі отримують поранення через такі залишки від бойових дій, як кажуть, трапляються щодня. Комісарка вважає, що всі території, які постраждали від війни, тепер мають підлягати ретельному розмінуванню, а всі залишки від бойових дій мають бути локалізовані, видалені та утилізовані. Проте, на думку експертів, розмінування територій навколо Києва та в інших місцях може тривати кілька років. Тому важливо, щоб населення, включно з переміщеними особами, було чітко поінформоване про безпеку, а для розмінування було надано міжнародну допомогу та експертний досвід.
18. Комісарка зазначає, що варварські вчинки, у яких звинувачують Російську Федерацію, є причиною описаних вище масштабних руйнувань та незміримих людських страждань, і що вони також створили серйозні перешкоди для України у сфері повного та ефективного дотримання, захисту та реалізації прав людини щодо її жителів.¹⁸ Хоча починаючи з 16 березня 2022 року Російська Федерація більше не є членом Ради Європи, Комісарка зазначає, що для цієї країни положення Європейської конвенції з прав людини продовжують діяти до 16 вересня 2022 року (див. пункт 65 нижче). Більше того, РФ залишається членом міжнародного співтовариства і, як така, підпадає під обов'язкову дію численних міжнародно-правових інструментів і стандартів з прав людини та МГП, які спільно застосовуються в ситуаціях збройного конфлікту.¹⁹ Комісарка наголошує, зокрема, на загальному зобов'язанні сторін збройного конфлікту неухильно поважати та забезпечувати дотримання міжнародного права в сфері прав людини та МГП, своєчасне та ефективне розслідування всіх ймовірних порушень та здійснювати судове переслідування ймовірних порушників. Вона також наголошує, що сторони конфлікту несуть відповідальність за виконання домовленостей про припинення вогню, доставку гуманітарної допомоги та заходи гуманітарної евакуації, які завжди мають бути добровільними, поінформованими та проводитися у безпечний спосіб.
19. Висновки Комісарки про руйнівний вплив війни на життя людей були підтвержені розповідями потерпілих від порушень прав людини, з якими вона зустрічалася під час візиту. Зокрема, вона вислухала розповіді, якими поділився літній чоловік з міста Гостомеля, що знаходиться на північний захід від Києва, чий син, як повідомляють, став жертвою катувань і був розстріляний, а також від іншого літнього чоловіка, чий син був волонтером і брав участь у доставці гуманітарної допомоги та евакуації цивільного населення. Він загинув разом з кількома іншими особами в результаті влучання снаряду, випущеного російським танком. Також вона заслухала підлітка з Бучі, чий беззбройний батько, цивільна особа, був убитий російським солдатом, а в нього самого вистрелили кілька разів, але він вижив (див. вище пункт 13). До розповіді долучилась і мати цього хлопчика. Комісарка також заслухала розповідь працівника органу міської влади Бучі про позбавлення його свободи російськими військовими. Потерпілі докладно описали їй обставини, пов'язані з порушеннями, яких зазнали їхні близькі, а також розповіли про свій власний досвід. Вони також однозначно висловили сподівання, що правосуддя покарає за їхні втрати. Комісарка сповнена захоплення мужністю і стійкістю потерпілих перед лицем тих звірств, які їм довелося пережити. Вона щиро вдячна їм за те, що вони прийшли на зустріч і поділилися з нею своїми особистими історіями. Оскільки для загоєння глибоких

¹⁸ «Доповідь про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людства, скоєні в Україні починаючи з 24 лютого 2022 року», місія експертів «московського механізму» ОБСЄ, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, від 13 квітня 2022 року, стор. 87 8.

¹⁹ Там само, стор. 53.

ран, завданих війною жертвам порушень прав людини, знадобиться багато часу, Комісарка наголошує, що не лише їхні матеріальні потреби, а й величезна психологічна шкода, яку зазнали більшість із них, мають бути терміново та належним чином вирішені експертами на професійному рівні.

20. Комісарка стурбована неодноразовими повідомленнями про жорстоке поводження з особами, яких вважають так званими мародерами, крадіями, а також, зокрема, з порушниками комендантської години. Це нібито вважається проявом «народного правосуддя», що здійснюється невідомими особами на підконтрольних уряду територіях України. Про такі випадки Комісарка дізналася сама і, крім того, про них повідомляє ММПЛУ.²⁰ Комісарка вважає, що усі подібні інциденти, якщо вони підтвердяться, мають бути належним чином розслідувані, а ймовірні порушники притягнуті до відповідальності.

b. Насильницькі зникнення та особи, що зникли безвісти

21. Комісарка висловлює стурбованість через велику кількість осіб, включно з дітьми, які зникли безвісти на територіях, контрольованих російськими військами до їхнього відступу з деяких районів України, а також випадків, коли людей продовжують утримувати без зв'язку із зовнішнім світом російські або контрольовані Росією війська, після їхнього відступу з української території. Зусиллями ММПЛУ з документування порушень наразі вдалось зафіксувати щонайменше 270 випадків насильницького зникнення або свавільного позбавлення свободи, у переважній більшості яких звинувачують російські та контрольовані Росією війська. Хоча, як повідомляється, деякі з ймовірних жертв були згодом звільнені з полону, а вісім осіб було знайдено вбитими з вогнепальними пораненнями або ознаками насильницької смерті.²¹ В більшості інших задокументованих випадків, такі жертви залишаються в статусі зниклих безвісти. Як і у випадку з позасудовими стратами, фактична кількість насильницьких зникнень та викрадень, ймовірно, значно вища. ММПЛУ також задокументувала 12 випадків можливих насильницьких зникнень або викрадень осіб на території, контрольованій українським урядом, з яких семеро осіб, за повідомленнями, згодом було звільнено з полону. Органами влади України, зі свого боку, було зафіксовано майже 800 випадків різних видів порушення права на свободу, які можуть стосуватися більш ніж однієї жертви, тоді як Національна поліція України від початку війни зареєструвала понад 9 тис. заяв про зникнення осіб.²² Організації громадянського суспільства, з якими зустрічалась Комісарка, зафіксували від початку вторгнення щонайменше 459 випадків свавільного позбавлення цивільних осіб свободи російськими військами, а також не менше 40 жертв насильницьких зникнень та не менше 60 осіб, які були викрадені та утримувались у невідомому місці, але пізніше були звільнені з полону.
22. Зокрема, Комісарці повідомили, що багато правозахисників, місцевих посадовців, журналістів, волонтерів, активістів громадянського суспільства, ветеранів, інших активних громадських діячів, а також їхніх родичів або близьких, за повідомленнями, або зникли, або були викрадені і позбавлені свободи без зв'язку із зовнішнім світом російськими чи підконтрольними Росії військами на підконтрольних їм територіях України, зокрема у Київській та Херсонській областях. У багатьох місцях, як повідомили Комісарці, такі війська, за наявною інформацією, прибували вже із заздалегідь укладеними переліками осіб, які

²⁰ «Стан справ у галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 94.

²¹ «[Презентація](#) щодо України (резолюція Ради ООН з прав людини 47/22) та проміжна доповідь Генерального секретаря про ситуацію в галузі прав людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна (резолюція ГА 76/179)», Верховна комісарка ООН з прав людини Мішель Бачеле, 5 липня 2022 р. Також див.: «Стан справ в галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 89.

²² «[Презентація](#) щодо України (резолюція Ради ООН з прав людини 47/22) та проміжна доповідь Генерального секретаря про ситуацію в галузі прав людини в тимчасово окупованій Автономній Республіці Крим та місті Севастополь, Україна (резолюція ГА 76/179)», Верховна комісарка ООН з прав людини Мішель Бачеле, 5 липня 2022 р. Див. також «Сотні мирних жителів, які зникли безвісти, взяті в полон, або просто пропали: Незліченні жертви війни в Україні», [стаття в пресі](#), Washington Post, 19 червня 2022 р..

підлягали захопленню, допитам чи залякуванню. Комісарка отримала інформацію з кількох достовірних джерел про те, що в Херсоні активістів, які раніше виїхали з Криму і переселилися до деяких районів Херсонської області, відвідували представники російських або контрольованих Росією військ з метою залякування, і що деякі особи були свавільно позбавлені свободи в Херсоні і пізніше перевезені до Криму для утримання під арештом. За словами міського голови Києва, в Київській області 12 посадових осіб місцевих органів влади було викрадено російськими військами та тимчасово замінено на осіб, призначених російськими військовими. Деякі з потерпілих були звільнені з полону за кілька днів або тижнів. Серед тих, котрі були звільнені з полону, багато хто повідомив, що під час позбавлення свободи їх допитували, катували чи жорстоко поводилися з ними або змушували записувати відеоролики із самозвинуваченнями. До того ж, в окремих районах Київської області російські війська, за повідомленнями, позбавляли свободи цивільних осіб, яких вони вважали підозрілими, потім під час відступу забирали їх із собою до Білорусі та Російської Федерації, щоб утримувати їх там у пенітенціарних установах,²³ імовірно, з наміром використати їх в якості військовополонених для можливого майбутнього обміну полоненими, хоча подібна практика заборонена міжнародним правом. Комісарка отримала інформацію про те, що у такий спосіб російськими військами було позбавлено свободи щонайменше 200 українських цивільних осіб із Київської області та 100 цивільних осіб із Сумської області. Деякі з цих осіб, яких пізніше повернули до України, стверджували, що під час позбавлення свободи в Російській Федерації вони зазнали жорстокого поводження або відмови у наданні медичної допомоги. Комісарка наголошує, що всі особи, свавільно позбавлені свободи, повинні бути негайно звільнені, а всі випадки насильницького зникнення або свавільного позбавлення свободи або тримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом мають бути належним чином розслідувані, а винні - покарані.

с. Переміщення населення

23. Під час візиту Комісарка отримала інформацію про те, що велика кількість українських громадян, включно з дітьми, з територій, які знаходяться під контролем Росії, або з територій, де відбуваються активні бойові дії, опинилися на невідконтрольних уряду територіях України або на території Російської Федерації. Деякі з них, як стверджується, були узяті в полон та вивезені насильно. Інші, за повідомленнями, - це люди, що намагались евакуюватись і їм не залишили іншого вибору, як евакуюватись на ці території. Інших, можливо, ввели в оману або переконали їхати туди обіцянками допомоги чи гуманітарної підтримки.²⁴ Українська влада оцінює загальну кількість таких осіб у понад 1,2 мільйон, що приблизно відповідає [оцінкам УВКБ ООН](#), тобто приблизно 1,18 мільйон станом на 13 червня 2022 року. За даними російського інформаційного агентства, з лютого 2022 року на територію Російської Федерації перейшли понад 1 мільйон українського цивільного населення, у тому числі понад 250 тисяч дітей.²⁵
24. Комісарці повідомили про те, що багато українських чоловіків, а також жінок віком до 60 років, які опинилися в невідконтрольних уряду районах України або на території Російської Федерації, змушені проходити так званий процес «фільтрації», під час якого, як повідомляється, щодо них здійснюють інтенсивні допити, обшуки мобільних телефонів та особисті обшуки, фотографування та зняття відбитків пальців. Повідомляється, що декого з них змусили підписати документи або свідчення із самообвинуваченням. В результаті деякі особи були затримані, і їхня доля залишається невідомою, що викликає серйозні побоювання стосовно можливого насильницького зникнення або утримання під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. У деяких випадках були розділені сім'ї, а деяким особам, як повідомляється, не дозволяли пересуватися далі, якщо вони не погоджувалися на переселення до Російської Федерації.

²³ «Україна: Бачеле закликає захистити цивільних осіб, відновити зусилля щоб домовитись про припинення вогню», [Брифінг](#), Верховної комісарки ООН з прав людини для Ради Безпеки ООН, 5 травня 2022 р.

²⁴ «Вживання в російських «фільтраційних таборах», [відеорепортаж](#), the New York Times, 20 червня 2022 р.

²⁵ «Україна розглядає депортацію дітей до Росії як можливий геноцид», [стаття в пресі](#), Reuters, 3 червня 2022 р.

25. Згідно з інформацією, отриманою Комісаркою, після того, як громадяни України опинились на території Російської Федерації, їх, як повідомляється, перевозили в різні місця по всій країні і часто розміщували в центрах тимчасового розміщення, санаторіях або гуртожитках. Згідно з інформацією, отриманою Комісаркою, пункти призначення включають різні регіони Російської Федерації, наприклад, Нижегородську, Ростовську, Курську, Самарську області або віддалені регіони - аж до східного Приморського краю Російської Федерації. За повідомленнями, деякі з них можуть отримати доступ до базової гуманітарної допомоги, а в деяких випадках - до базового медичного обслуговування та одноразової соціальної допомоги у розмірі близько 10 тис. рублів (приблизно 130-145 євро), хоча Комісарка розуміє, що це часто може бути пов'язане із поданням заяви про намір переселитися до Російської Федерації.
26. Для більшості українців, перевезених до Російської Федерації, виїзд за межі її території супроводжується численними, часто непереборними перешкодами. Правовий статус, отриманий деякими з них, або заяви, які вони підписали, можуть, без відома самих громадян, перешкоджати їм залишити територію Російської Федерації або регіон, в якому вони проживають. Багато українців стикаються з додатковими щоденними проблемами, як-от відсутність чинних проїзних документів або місцевої валюти, чи перебування у дуже віддалених місцях без шляхів сполучення. Багато хто з тих, котрі евакуювалися з районів активних бойових дій, мають слабе фізичне та психічне здоров'я і нагально потребують психологічної допомоги.
27. Незважаючи на ці труднощі, деякі українські громадяни змогли повернутись в Україну через треті країни, зокрема Естонію чи Грузію. За офіційними даними естонської поліції та прикордонної служби, до 10 травня 2022 року 19 тисяч українців в'їхали до Естонії з Росії. Комісарці повідомили, що мережі волонтерів за межами та всередині Російської Федерації допомагають українцям залишити Російську Федерацію, надаючи їм предмети першої необхідності, як-от гроші та тимчасове житло, а також транспорт та юридичні і практичні консультації. Комісарка розуміє, що в Російській Федерації особи, залучені до цієї гідної шани роботи, можуть наражатися на значний особистий ризик, і що деякі з них стикаються з переслідуваннями з боку російської влади.²⁶
28. Комісарка повторно заявляє, що всі випадки гуманітарної евакуації повинні бути добровільними, безпечними та відбуватись за умов належного інформування, що передбачає попередню обізнаність та згоду евакуйованих щодо місця призначення евакуації. Комісарка зазначає, що повідомлені обставини евакуації чи переміщення багатьох українських громадян на контрольовану Росією територію України чи на територію Російської Федерації, зокрема, ситуація примусу, в якій це відбувається, та навмисне використання спеціальних стратегій з тим, щоб змусити багатьох українців туди переїхати, можуть мати численні ознаки міжнародного злочину насильницького переміщення населення.²⁷ Комісарка закликає негайно розслідувати цю поширену практику, яка може вплинути на життя сотень тисяч українців. Вона також закликає членів міжнародної спільноти підтримати будь-які заходи та ініціативи, які можуть сприяти якнайшвидшому поверненню в Україну всіх українських громадян, котрі проти своєї волі опинилися на контрольованій Росією території або на території Російської Федерації.

d. Сексуальне насильство, пов'язане з війною

---

²⁶ «Підпільні мережі росіян, які допомагають українським біженцям», [стаття в пресі](#), Reuters, 11 травня 2022 р.

²⁷ «[Доповідь](#) про порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людства, скоєні в Україні в період з 24 лютого 2022 року», місія експертів «московського механізму» ОБСЄ, Організація з безпеки та співробітництва в Європі, від 13 квітня 2022 року, стор. 24 8.

29. Комісарка отримала численні повідомлення з багатьох джерел про випадки сексуального насильства, пов'язаного з війною,²⁸ включно зі зґвалтуванням, груповим зґвалтуванням, погрозами сексуальним насильством або примушуванням спостерігати за актом сексуального насильства, вчиненим проти партнера або дитини, котрі, як повідомляється, були вчинені представниками російських військ на різних підконтрольних їм територіях в Україні. Комісарка зазначає, що станом на 3 червня ММГПЛУ отримала повідомлення про 124 імовірні акти пов'язаного з війною сексуального насильства, що мали місце по всій території України, 97 з яких імовірно стосувалися жінок і дівчаток, 19 - чоловіків, сім - хлопчиків та один щодо особи, стать якої невідома.²⁹
30. Станом на початок червня, українська поліція отримала близько 50 заяв про сексуальне насильство, вчинене російськими військовими щодо цивільних осіб у Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Харківській, Херсонській та Чернігівській областях, та відкрила 16 кримінальних проваджень за такими заявами. Однак є ознаки того, що, як і раніше, не всі жертви повідомляють про ці злочини. Наприклад, громадська організація, що працює над запобіганням насильству в сім'ї, отримала на спеціальну гарячу лінію 16 заяв про сексуальне насильство, пов'язане з війною, але повідомила Комісарці, що лише дві ймовірні жертви вирішили подати заяви про такі випадки до правоохоронних органів. Генеральний прокурор України, в чиєму Офісі працює група прокурорів, які пройшли спеціальну підготовку для проведення допитів жертв і свідків таких злочинів, відкрила кілька кримінальних проваджень за заявами про сексуальне насильство стосовно двох підозрюваних. Також одного російського солдата було засуджено заочно за вбивство та зґвалтування. Комісарка із зацікавленістю зазначає, що 20 травня 2022 року Рада Європи підтримала проведення організованого для українських прокурорів [експертного вебінару](#) з питань розслідування випадків сексуального насильства, пов'язаного з війною. Крім того, Організація Об'єднаних Націй та уряд України підписали рамковий документ про співпрацю, що підтримує розробку та здійснення пріоритетних заходів у галузі правосуддя та притягнення до відповідальності, стосовно комплексного надання послуг постраждалим, включно із, зокрема, послугами з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, медичними та спеціалізованими психіатричними послугами, юридичною допомогою та підтримкою у вигляді засобів до існування.
31. Комісарка поділяє думку Генерального прокурора України про те, що жертви та свідки сексуального насильства будуть неохоче розповідати про свої страждання або подавати скарги через страх або через психічну травмованість чи соціальну стигматизацію, пов'язану із сексуальним насильством.³⁰ Незважаючи на важливість проведення негайного розслідування всіх заяв про сексуальне насильство, пов'язане з війною, Комісарка наголошує, що пріоритетом має бути створення безпечних умов для того, аби жертви могли звернутися до правоохоронних органів та співпрацювати з ними, у тому числі шляхом збереження конфіденційності їхньої інформації та запобігання повторній травматизації. Ті, хто пережив сексуальне насильство, пов'язане з війною, повинні мати ефективний доступ до усунення заподіяної шкоди, включно з медичною реабілітацією та психосоціальною підтримкою, а також доступ до правосуддя. Однак Комісарка наголошує, що до цих осіб слід застосовувати індивідуальний підхід з точки зору необхідного типу реагування, а їхні побажання щодо цього повинні завжди враховуватись.
32. Війна також призвела до руйнування інфраструктури, яка має вирішальне значення для допомоги таким жертвам. Багато лікарень і клінік були зруйновані в результаті

---

²⁸ Цей меморандум обмежується актами сексуального насильства, пов'язаного з війною, і не стосується ширших діянь ґендерного насильства, включно з домашнім насильством. Проте Комісарка свідомо того, що конфліктні ситуації можуть призвести до підвищення рівня терпимості до насильства серед постраждалого населення, полегшеного доступу до зброї та підвищення рівня насильства в сім'ї, якому необхідно приділяти особливу увагу.

²⁹ «Проти українців скоюють сексуальне насильство - «найбільш прихований вид злочину», - повідомляє Раді Безпеки ООН представник громадянського суспільства», ООН [новини](#), 6 червня 2022 р..

³⁰ «Ірина Венедіктова про звинувачення в ймовірному скоєнні злочинів сексуального характеру, пред'явлені російським військовослужбовцям», Washington Post Live, [відео інтерв'ю](#), 23 травня 2022 р..

бомбардування або стали непридатними для використання, що створює додаткові перешкоди для отримання життєво важливих і нагальних медичних послуг, включно з охороною сексуального та репродуктивного здоров'я. Це також створило серйозні негативні наслідки для жертв сексуального насильства. Постраждали, які евакуювались до інших європейських країн, зіткнулися з перешкодами та затримками в отриманні доступу до таких послуг у країнах, що дали їм прихисток, або в транзитних країнах. Часто це пов'язано з правовими та політичними обмеженнями, що існують у сфері сексуального та репродуктивного здоров'я та прав, особливо стосовно доступу до послуг з переривання вагітності. Важливі виклики, спричинені війною в Україні, повинні стати для держав-членів нагодою переглянути свою політику та практику в цій галузі, сприяти усуненню правових та політичних бар'єрів, що перешкоджають наданню основних послуг з охорони сексуального та репродуктивного здоров'я, та повною мірою гарантувати ці права, особливо для ефективної підтримки реабілітації постраждалих

33. Комісарка зазначає, що домогтися у національних та міжнародних судах правосуддя за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, завжди було особливо важким завданням для жертв таких злочинів у різних країнах,³¹ у тому числі в Україні. У доповіді ММПЛУ від 2017 року щодо пов'язаного з конфліктом сексуального насильства в Україні підкреслено низку проблем, які перешкоджали правосуддю в цій галузі в Україні, включно з відсутністю довіри з боку потерпілих, прогалинами в національній нормативно-правовій базі або відсутністю досвіду у посадових осіб, яким доручено мати справу з подібними злочинами.³² Вивчення цього та іншого досвіду з минулого має вирішальне значення для успішного майбутнього реагування на сексуальне насильство, скоєне під час цієї війни. Враховуючи це, 10 червня 2022 року, за сприяння Комісарки, відбулась онлайн-зустріч між неурядовими організаціями з Боснії та Герцеговини, Хорватії, Сербії та Косово*, які мають досвід надання допомоги жертвам сексуального насильства, та групою українських організацій, фахівців та волонтерів, які беруть участь у наданні такої допомоги, з метою обміну інформацією та надання експертних консультацій з питань, що стосуються допомоги, послуг з підтримки та відшкодування шкоди потерпілим від сексуального насильства, пов'язаного з війною.
34. Оскільки наразі багато суб'єктів у тому чи іншому вигляді залучені до реагування на проблему пов'язаного з війною сексуального насильства в Україні, включно з правоохоронними та слідчими органами, а також низкою посадових осіб державних органів та представників громадських організацій, Комісарка наголошує, що будь-яка допомога та підтримка, котра надається потерпілим, повинна здійснюватися відповідно до принципу «не нашкодь», який передбачає, що добробут і гідність жертв мають залишатися осердям усіх подібних дій. Зокрема, Комісарка рекомендує владі забезпечити добре скоординовані та міждисциплінарні втручання, щоб тим самим запобігти повторній травматизації потерпілих, яка може мати місце, коли вони беруть участь у численних опитуваннях, проведених різними суб'єктами. Гідність та недоторканність приватного життя потерпілих, конфіденційність інформації, що стосується їх, та надання їм психосоціальної підтримки мають першорядне значення. Комісарка також рекомендує проводити навчання для всіх співробітників екстрених служб щодо виявлення відповідних симптомів у жертв сексуального насильства, пов'язаного з війною. Необхідно також приділяти належну увагу наслідкам сексуального насильства, пов'язаного з війною, для сімей та дітей постраждалих осіб.
35. Комісарка висловлює стурбованість у зв'язку із повідомленнями про те, що подробиці деяких випадків сексуального насильства, пов'язаного з війною, зокрема дані про

³¹ Див. напр., Мішковський Дж. і Млінарович Дж., «...і щоб цього більше не сталося ні з ким у світі: складнощі із судовими процесами у справах про зґвалтування - думки свідків, прокурорів та суддів щодо судового переслідування за злочини сексуального насильства під час війни у колишній Югославії», Medica Mondiale, [дослідження](#), Medica Mondiale, Кельн, 2009 р. ».

³² «Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні», Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні, [звіт](#), 16 лютого 2017р..

* Усі згадки про Косово, як на територію, інституції чи населення, слід розуміти у повній відповідності до Резолюції Ради Безпеки ООН 1244 (1999) та без жодної преюдиції щодо статусу Косова.

потерпілих, були оприлюднені в соціальних мережах чи в пресі, і наголошує, що такі дії можуть призвести до подальшої стигматизації та повторного травмування жертв. Комісарка також наголошує на важливості того, щоб журналісти та представники ЗМІ завжди висвітлювали випадки пов'язаного з війною сексуального насильства, керуючись етикою, і завжди поважали права та гідність жертв.

36. Враховуючи це, Комісарка вітає рішення, ухвалене Верховною Радою України 20 червня 2022 року, ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). На думку Комісарки, цей довгоочікуваний крок надає додатковий важливий інструмент та міжнародний досвід для забезпечення ефективнішого захисту та допомоги жертвам гендерного насильства та пов'язаного з війною сексуального насильства в Україні, як у мирний час, так і під час війни.

II. Вплив війни на здійснення прав людини всіма людьми

37. Комісарка зазначає, що війна має значний вплив на здійснення практично всіх прав людини в Україні. Наприклад, доступ до життєво важливих медичних послуг зазнав згубного впливу через проблеми безпеки, обмежену мобільність, порушені ланцюжки постачання та масові переміщення населення. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я ([ВООЗ](#)), медичні установи часто стають мішенню нападів, що позбавляє людей можливості отримати невідкладну допомогу, наражає на небезпеку медичних працівників і підриває загальне функціонування систем охорони здоров'я, зрештою наражаючи на ризик життя багатьох людей.³³ Доступ населення до [продовольства та чистої води](#) був значно утруднений, причому найгостріше ця потреба відчувається на спірних та оточених територіях через масове руйнування об'єктів цивільної інфраструктури та обмежений доступ для гуманітарної допомоги. У порівняно менш постраждалих районах спроможності місцевої влади перевантажені через зростання потоків внутрішньо переміщених осіб (ВПО), що призводить до невизначеності стосовно здатності цих територій задовольнити майбутні потреби.
38. Однак, на думку Комісарки, становище деяких категорій осіб потребує особливої та невідкладної уваги, з огляду на їхню особливу вразливість або через те, що вони постраждали від конкретних порушень прав людини.

а. Діти

39. Війна та спричинені нею руйнування і відсутність безпеки призвели до порушення права на життя сотень дітей. Згідно з оновленим звітом ММПЛУ, станом на 3 липня 2022 року 335 дітей загинули в результаті війни, і ще 521 дитина отримала поранення.³⁴ За даними Генеральної прокуратури України, кількість дитячих смертей, зареєстрованих її підрозділами станом на 15 червня 2022 року, сягнула 313.³⁵ Крім цих задокументованих випадків, за оцінками, реальна кількість жертв значно вища. Від самого початку війни школи та лікарні, включно з пологовими будинками, часто ставали об'єктами нападів, що наражало дітей на особливу та пряму небезпеку і підривало їхнє право на життя.³⁶
40. За оцінками УВКБ ООН та ЮНІСЕФ, діти становлять половину всіх осіб, які покинули територію України від початку війни. Після одного місяця війни, більше половини населення України дитячого віку стали внутрішньо або зовнішньо переміщеними особами.³⁷ Крім

³³ Звіт про зовнішню [ситуацію](#) № 15, Всесвітня організація охорони здоров'я, 16 червня 2022 р..

³⁴ Україна: [оновлена інформація](#) про жертви серед цивільного населення від Управління Верховного комісара ООН з прав людини, 4 липня 2022 р..

³⁵ «Діти: обірване життя», [стаття в пресі](#), the New York Times, 18 червня 2022 р..

³⁶ «Україна: 3 моменту ескалації воєнних дій щодня, в середньому, більш ніж 20 шкіл стають мішенню для атак», [заява](#), Save the Children, 4 квітня 2022 р..

³⁷ «Більше половини дітей України було переміщено після першого місяця війни», [прес-реліз](#), ЮНІСЕФ, 24 березня 2022 р..

психічних травм, пов'язаних з війною, звірствами та втечею, переміщення наражає дітей на підвищений ризик бути розлученими зі своїми батьками³⁸ або піклувальниками, а також на ризик стати жертвами торгівлі людьми, експлуатації та жорстокого поводження. Протягом перших 60 днів війни українська ГО, що керує гарячою лінією для повідомлень про зниклих дітей, зафіксувала величезне зростання таких випадків, зареєструвавши понад 2100 повідомлень, і деякі з них стосувалися більш ніж однієї дитини або цілих сімей, які зникли на території України в цей період. 73% усіх повідомлень стосувалися Донецької області, зокрема міста Маріуполь. Щонайменше 343 дитини зникли безвісти поодиночі. Хоча деякі з цих випадків були спричинені тимчасовою втратою зв'язку, значна кількість із них досі залишаються нерозкритими.³⁹ Тисячі дітей, у тому числі цілі дитячі будинки та дитячі установи, були евакуйовані з постраждалих від війни територій України до інших місць всередині України або до країн Європи та за її межі. Хоча у переважній більшості випадків евакуйованих дітей супроводжували опікуни чи вихователі, у деяких випадках діти подорожували самостійно або у супроводі старших братів і сестер, дорослих, які не є родичами, або у великих групах, що посилювало ризик розлуки.

41. Комісарка нагадує, що під час кризи діти, позбавлені належного догляду, особливо вразливі до жорстокого поводження, експлуатації, торгівлі людьми та відсутності піклування. З огляду на масове внутрішнє та зовнішнє переміщення, що торкнулося багатьох українських дітей, необхідно поглибити зусилля із запобігання та боротьби з торгівлею людьми, відповідно до нещодавніх рекомендацій Групи експертів Ради Європи з протидії торгівлі людьми ([GRETA](#)) та [Лансаротського комітету](#). Органи прикордонного контролю, правоохоронні органи та органи захисту дітей у відповідних країнах та за їх межами повинні поліпшити ідентифікацію і реєстрацію дітей без супроводу та дітей, розлучених з батьками, і запровадити процедури пошуку та возз'єднання сімей, за сприяння Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ), коли це можливо, щоб запобігти їх остаточному роз'єднанню зі своїми рідними. Це має включати посилення можливостей створення безпечних місць для дітей, зокрема пошук рішень на сімейній основі, та поліпшення процедур узяття під опіку та піклування.
42. Як згадувалося вище (у пункті 23), багато дітей, які залишили території України, що постраждали від бойових дій або перебувають під контролем Росії, у тому числі діти з дитячих будинків та установ інституційного догляду, за повідомленнями, опинилися на території Російської Федерації. За деякими даними, в Російській Федерації було ініційовано поправки до законодавства, які полегшують таким дітям процес отримання російського громадянства або усиновлення російськими сім'ями,⁴⁰ і Генеральна прокуратура України розпочала розслідування заяв про насильницьке переміщення населення, включно з дітьми.⁴¹ Крім того, через війну батькам на деяких постраждалих від війни територіях було важко або неможливо отримати свідоцтва про народження дитини, що є основним правом усіх дітей відповідно до статті 7 Конвенції ООН про права дитини, чинної також під час війни. Комісарка із занепокоєнням відмічає повідомлення про те, що дітям, які народилися в Маріуполі, було видано російські свідоцтва про народження,⁴² а також повідомлення обласної адміністрації, запровадженої Російською Федерацією на територіях Херсонської області, які перебувають під фактичним контролем російських військ, відповідно до якого дітям, котрі народилися там після 24 лютого 2022 року, а також сиротам буде надано громадянство Російської Федерації.⁴³ У зв'язку з цим вона наголошує, що міжнародне

³⁸ «Переміщені діти в українській школі-інтернаті хочуть додому», [стаття для преси](#), the New York Times, 27 червня 2022 р.

³⁹ «Діти, що зникли в Україні за перші 60 днів війни», [доповідь](#), Missing Children Europe, 25 травня 2022 р..

⁴⁰ «Вступна заява: Прес-конференція Комісії з розслідування подій в Україні за результатами першого візиту в Україну, Київ, Україна», [заява для преси](#), 15 червня 2022 р..

⁴¹ «Генеральний прокурор України заявляє, що депортація дітей до Росії може бути геноцидом», стаття, RFE/RL, 3 червня 2022 р.;

⁴² «Новонародженим в Україні видають російські свідоцтва про народження, в той час як війна триває», [стаття в пресі](#), Newsweek, 29 квітня 2022 р..

⁴³ «У Москві заявляють, що діти, народжені в окупованому Херсоні, автоматично отримують російське громадянство», [стаття в пресі](#), the New York Times, 16 червня 2022 р..

гуманітарне право забороняє зміну особистого статусу дітей.⁴⁴ Комісарка також підкреслює особливу роль МКЧХ у спостереженні та сприянні возз'єднанню дітей, переміщених внаслідок конфлікту, з їхніми батьками та законними опікунами

43. На додаток до незліченних випадків смертей, поранень, психічних травм, переміщень та принаймні тимчасової розлуки з близькими, від яких страждають діти в Україні, війна мала величезний вплив на їхню здатність користуватися основними правами - тобто правами на доступ до належного харчування, води, електроенергії, охорони здоров'я та освіти. Ці поневіряння мають надзвичайно руйнівні наслідки для дітей, які, в силу своїх особливих потреб розвитку, особливо схильні до довгострокових наслідків, як-от хронічні захворювання, затримка розвитку, тривалий тривожний стан або труднощі у навчанні. Хоча всі діти в Україні зазнали згубних наслідків, ситуація ще тяжча у випадку особливо вразливих дітей, зокрема дітей із особливими потребами та/або тих, які перебувають в закладах опіки та піклування. Повсюди в Україні було зруйновано багато шкіл і дитсадків: за даними ММППЛУ, станом на 15 травня 230 освітніх закладів було пошкоджено або зруйновано⁴⁵, або ж перепрофільовано для надання тимчасового притулку для ВПО. Комісарка із задоволенням відмічає повідомлення про те, що в деяких регіонах роботу шкіл та дитячих садків було відновлено, і деякі українські школярі, включно з тими, хто виїхав за кордон, також змогли відвідувати заняття в режимі онлайн, що є важливою частиною зусиль із захисту права дітей на освіту, ігри та відпочинок, у тому числі під час надзвичайних ситуацій.

b. Особи похилого віку

44. Війна спричинила особливо непропорційний вплив на людей похилого віку в Україні. Багато з них, особливо ті, котрі знерухомлені або потребують допомоги інших, не змогли або вирішили не евакуюватися. Це особливо стосується багатьох літніх жінок, які становлять в Україні близько двох третин осіб віком від 65 років та 71% осіб віком від 75 років.⁴⁶ В результаті, багато хто з тих, котрі, як повідомляється, загинули внаслідок обстрілів і бойових дій, були людьми похилого віку.⁴⁷ Деякі люди похилого віку, особливо ті, хто страждав від хронічних проблем зі здоров'ям, за повідомленнями, загинули не безпосередньо в результаті бойових дій, а через побічні наслідки війни, зокрема через неможливість отримати належну медичну,⁴⁸ гуманітарну допомогу, включно з продуктами харчування та водою, або отримати основні життєво важливі засоби чи необхідні препарати, від яких вони залежать. В одному зі свідчень Комісарка почула про випадок, який стався з літньою жінкою, котра померла, покинула й самотня, у своїй квартирі у Гостомелі тоді, коли місто перебувало під контролем російських військ. В іншому випадку, який викликає особливе занепокоєння і про який повідомили в УВКПЛ, десять осіб похилого віку померли, затиснені разом із сотнями інших людей у переповненому підвалі в селі на Чернігівщині, змушені російськими військами залишатися там протягом 28 днів без доступу до туалету, води та вентиляції.⁴⁹
45. Крім того, багато людей похилого віку, які виїхали з України і з якими Комісарка та працівники її Офісу мали зустрічі під час своїх поїздок до сусідніх з Україною держав, виглядали особливо вразливими через проблеми зі здоров'ям, виснаження, дезорієнтацію, відсутність доступу до інформації і часто потребували додаткової допомоги та піклування

⁴⁴ Див. статтю 50 [4-ї Женевської конвенції](#).

⁴⁵ «Стан справ у галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 52.

⁴⁶ «Самотні в облозі: як в Україні полишають літніх жінок», [стаття в пресі](#), the Guardian, 16 травня 2022 р..

⁴⁷ «Кожен може померти будь-якої миті: Невибіркові атаки російських військ у Харкові, Україна», [звіт](#), Amnesty International, 13 червня 2022 р., стор. 12 і далі.

⁴⁸ Станом на 15 травня 2022 року, УВКПЛ підтвердило пошкодження або руйнування 182 медичних закладів в Україні, див. звіт «Стан справ у галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого – 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 51.

⁴⁹ «Україна: [оновлена інформація](#) Верховної комісарки ООН з прав людини Мішель Бачеле для спеціальної сесії Ради з прав людини, УВКПЛ, від 12 травня 2022 року.

для отримання доступу до допомоги. Комісарка також отримала повідомлення про те, що деякі люди похилого віку з Маріуполя та інших територій, що знаходяться в зоні бойових дій або під контролем російських військ, опинилися в будинках тимчасового розміщення та будинках для людей похилого віку в Російській Федерації.

с. Особи з інвалідністю

46. Через війну багато осіб з інвалідністю були відірвані від своїх мереж підтримки або втратили можливість отримання допомоги від працівників, які доглядали за ними. За оцінкою Комітету ООН з прав інвалідів, на середину квітня нараховувалось 2,7 мільйони осіб з інвалідністю, які потенційно постраждали від війни.⁵⁰ Повідомлялося, що багато людей з інвалідністю буквально опинились у безвиході або були покинутими у своїх будинках чи установах з догляду, без доступу до ліків, продуктів харчування, води, туалету та предметів першої необхідності. Окрім того, повідомляється, що особи з інвалідністю часто мали труднощі з доступом до укриттів або евакуаційних поїздів.⁵¹ Також надходили повідомлення про те, що в деяких місцях, у тому числі на заході України, деякі діти з важкими формами інвалідності, поміщені до закладів догляду, залишилися без належного піклування з боку персоналу, тоді як діти з легкими формами інвалідності були евакуйовані.⁵² У деяких випадках діти були обмежені в пересуванні та позбавлені належної медичної допомоги.
47. Люди з інвалідністю становлять значний відсоток серед переміщених внаслідок війни осіб на території України. Під час опитування МОМ, проведеного в Україні на початку травня, 23% респондентів з числа ВПО зазначили, що принаймні один член сім'ї, який зараз перебуває з ними, є особою з інвалідністю. Під час своїх моніторингових місій у сусідні з Україною держави, Комісарка та працівники її Офісу також зустрілись з багатьма особами з інвалідністю, які покинули Україну, зокрема, в транзитних центрах та центрах тимчасового притулку, де їхнім особливим потребам не завжди приділялася належна увага.
48. Комісарка наголошує, що держави-учасниці [Конвенції ООН](#) про права осіб з інвалідністю, яка застосовується у ситуаціях збройного конфлікту та в надзвичайних гуманітарних ситуаціях, мають юридичне зобов'язання вживати всіх необхідних заходів для забезпечення захисту, безпеки та гідності людей з інвалідністю. Це включає, зокрема, забезпечення негайного доступу до гуманітарної допомоги, у тому числі медикаментів, продуктів харчування та води, включення до планів евакуації та належний доступ до гуманітарних коридорів. Людям з інвалідністю та особам похилого віку з-поміж тих, хто виїздить з України або є ВПО, має бути надана належна підтримка під час перетину кордонів, у центрах прийому переміщених осіб та в місцях розміщення в країнах, що надають притулок.

d. Зовнішньо- та внутрішньо переміщені особи

49. Війна стала причиною внутрішнього та зовнішнього переміщення мільйонів людей. Напади Росії, інтенсивні бойові дії, зростання втрат серед цивільного населення та дедалі більша кількість повідомлень про порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права спонукали мільйони людей в Україні тікати до інших регіонів або шукати безпечного притулку в інших країнах.⁵³ За оцінками, станом на початок травня 2022 року, 12,8 мільйонів осіб було переміщено, більшість з яких (від 7,7 до 8 мільйонів осіб, або приблизно

---

⁵⁰ «Комітет ООН попереджає: 2,7 мільйони осіб з інвалідністю знаходяться під загрозою», [заява](#) Комітету з прав людей з інвалідністю, 14 квітня 2022 р..

⁵¹ «Стан справ у галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 66.

⁵² «Дітей-інвалідів «покинули» в українських закладах догляду», [репортаж](#), BBC, 4 травня 2022 р.; «Покинуті на війні: небезпечні ситуації, з якими стикаються діти з інвалідністю в дитячих будинках України», [доповідь](#), Disability Rights International, 5 травня 2022 р..

⁵³ «Війна спричинила найстрімкіше та наймасштабніше переміщення людей у Європі від часів Другої світової війни», [заява](#) резидента-координатора ООН з гуманітарних питань в Україні, 24 березня 2022 р..

18% населення) стали внутрішньо переміщеними особами.⁵⁴ Понад 5 мільйонів українців шукали притулку в європейських країнах. У березні 2022 року, під час низки [місій до Молдови](#), Чехії, Угорщини, Польщі, Румунії та Словацької Республіки, Комісарка та працівники її Офісу мали змогу оцінити заходи, вжиті країнами, що приймають людей, які рятуються від війни в Україні, зокрема, надання гуманітарної допомоги, інтеграцію та захист їхньої безпеки й гідності.

50. Комісарка зазначає, що незважаючи на нестабільну ситуацію з безпекою, багато переміщених осіб з України повернулися в Україну. До Києва, за словами міського голови, повернулися майже дві третини із 3,5 мільйонів жителів столиці.⁵⁵ Утім, оскільки війна досі триває, Комісарка вважає за необхідне, щоб міжнародне співтовариство продовжувало надавати довгострокову підтримку країнам, які приймають переміщених з України осіб, приділяючи особливу увагу потребам у захисті вразливих груп населення. Початкове реагування на тяжке становище переміщених осіб з України має бути трансформоване у сталу та скоординовану відповідь, в якій на перший план виходить захист прав людини для всіх та дотримання усіх міжнародних зобов'язань. Держави-члени, які не є сусідами України, повинні збільшити свою підтримку як у вигляді матеріальних поставок, так і у вигляді допомоги в організації безпечного подальшого пересування для тих, хто бажає чи потребує цього.
51. Згідно з інформацією, отриманою Комісаркою, деякі місцеві органи влади у країнах, які приймають переміщених українців, стикаються зі значними труднощами у забезпеченні основних потреб як переміщених осіб, так і місцевих жителів, на додаток до певної втоми з боку деяких громад, що дали їм прихисток. Доступ до житла, працевлаштування, фінансової допомоги та освіти для людей, що виїждять з України, та їхня загальна інтеграція у суспільство є невідкладними напрямками для дій. Якщо залишити ці проблеми без уваги, вони можуть призвести до напруженості та ще більшого навантаження на органи влади, переміщених осіб та соціальну згуртованість. Державні органи в країнах, які приймають переміщених українців, повинні продовжувати тісну співпрацю з місцевою владою та громадянським суспільством щодо наступних кроків гуманітарного реагування, у тому числі шляхом надання їм усієї необхідної підтримки. Комісарка зазначає, що Спеціальний представник Генерального секретаря РС (СПГС) з питань міграції та біженців наразі, готує пропозиції стосовно заходів у державах-членах, які приймають осіб, котрі виїжджають з України, відповідно до [Плану дій](#) Ради Європи щодо захисту вразливих осіб у контексті міграції та надання притулку в Європі, який спрямований на підвищення спроможностей держав-членів у виявленні та усуненні вразливостей протягом застосування усіх процедур надання притулку та міграції.⁵⁶ Департамент Ради Європи з соціальних прав також працює над заходами співробітництва у сфері сприяння в наданні послуг із захисту вразливих переміщених осіб, боротьби з дискримінацією та підтримки у документуванні випадків порушень соціальних прав. Крім того, Департамент Ради Європи з впровадження стандартів у галузі прав людини, правосуддя та правової співпраці активно сприяє наданню послуг із захисту та підтримки спеціалістів у галузі права, які допомагають переміщеним особам на території України.
52. Комісарка зазначає, що багато українських родин були розлучені внаслідок війни та переміщення. Багато переміщених осіб, зокрема жінки, діти та особи похилого віку, наражаються на особливий ризик відсутності безпеки, торгівлі людьми та насильства, особливо поблизу пунктів перетину кордону, у транзитних вузлах, великих центрах прийому

⁵⁴ «Україна: мільйони переміщених осіб мають психічні травми та терміново потребують допомоги, заявляють експерти», [заява](#) незалежних експертів ООН з прав людини, 5 травня 2022 р.. За даними МОМ, станом на 23 червня 2022 р. в Україні було приблизно 6 275 000 ВПО, див. «Україна - Звіт про внутрішньо переміщених осіб - 6-й раунд загального опитування населення (17 червня 2022 р. – 23 червня 2022 р.)», МОМ, 23 червня 2022 р..

⁵⁵ «Звикаючи до війни - українські біженці повертаються до Києва», [стаття в пресі](#), France24, 12 травня 2022 р..

⁵⁶ «Рада Європи та УВКБ ООН: кожен, хто рятується від війни чи переслідувань, має право на пошук безпеки та захисту», [заява для преси](#), Рада Європи, 20 червня 2022 р..

переміщених осіб або в притулках. Особливу увагу слід приділити забезпеченню раннього виявлення та захисту жертв і осіб, уразливих до насильства, жорстокого поводження, торгівлі людьми та експлуатації, а також осіб з особливими потребами, включно з медичними та психологічними потребами, особливо серед жінок та дітей, а також осіб похилого віку.

е. Журналісти та працівники ЗМІ

53. Станом на 13 червня 2022 року організації-партнери [Платформи](#) Ради Європи з безпеки журналістів задокументували численні напади на журналістів та інших працівників ЗМІ, у тому числі, за повідомленнями, не менше 12 журналістів та працівників ЗМІ було вбито під час висвітлення війни, і ще не менше 13 дістали поранення. Українські організації громадянського суспільства задокументували 243 злочини проти журналістів, скоєні від початку війни, при цьому щонайменше 22 журналісти були вбиті, а десятки інших зазнали вогнепальних поранень. Переважання смертельних випадків серед представників преси від початку війни переконливо свідчить про те, що принаймні деякі представники преси, ймовірно, були навмисно обрані російськими силами в якості мішені. 1 березня 2022 року російська ракета влучила у головну телерадіовежу міста Києва, внаслідок чого, за повідомленнями, загинули п'ять цивільних осіб.⁵⁷ Різні повідомлення також вказують на насильницькі зникнення чи викрадення українських журналістів або їхніх родичів російськими військами. Починаючи з 24 лютого 2022 року в Україні, ймовірно, зникли безвісти щонайменше чотири журналісти та працівники ЗМІ.⁵⁸
54. Додатковий протокол до Женевських конвенцій визначає, що журналісти, які виконують професійні завдання у зонах збройного конфлікту, повинні розглядатися як цивільні особи та мають бути захищені як такі. На них поширюється заборона нападу на цивільних осіб та зобов'язання забезпечити ефективне завчасне попередження перед здійсненням нападів, які можуть торкнутися цивільного населення, що може статися при нападі на теле- та радіовежі, де можуть перебувати журналісти. Рекомендація [R 96\(4\)](#) R 96(4) Комітету міністрів Ради Європи про захист журналістів в умовах конфлікту та напруженості встановлює дванадцять принципів безпеки, прав та умов роботи, а також обов'язок проводити розслідування, якими мають керуватися держави у своїх діях та політиці. Усі випадки нападу на журналістів повинні бути предметом ефективного офіційного розслідування. Такі напади не тільки порушують або ставлять під загрозу їхнє право на життя, але й не дозволяють їм надавати достовірну та своєчасну інформацію з питань, що становлять суспільний інтерес, підриваючи, таким чином, право суспільства на інформацію. У нещодавньому [коментарі Комісарки з прав людини](#) на тему безпеки журналістів, котрі висвітлюють конфлікти, містяться додаткові рекомендації щодо заходів, які мають бути вжиті державами до, під час та після конфлікту для забезпечення безпеки журналістів у максимально можливому обсязі.
55. На територіях, які знаходяться або знаходились під контролем російських військ, зокрема в Херсонській та Київській областях, за повідомленнями, було пошкоджено або відключено вежі мобільного зв'язку, що стало причиною припинення зв'язку та створило зони інформаційного відключення. Під час візиту Комісарці також повідомили про обмеження, запроваджені на контрольованій урядом території щодо діяльності кількох українських телеканалів, зокрема «5 каналу», «Еспресо ТБ» та телеканалу «Прямий». Хоча, за словами представників влади, з якими розмовляла Комісарка, це рішення було продиктоване міркуваннями національної безпеки, власники каналів заперечують, що були повідомлені про причини.⁵⁹ Комісарка нагадує, що свобода слова та інформації є однією з

⁵⁷ «Хто пам'ятатиме жахи в Україні?», [стаття в пресі](#), New York Times, 13 червня 2022 р.; див. також «Удар Росії по Київській телевежі», [звіт про результати розслідування](#), Forensic Architecture, 10 червня 2022 р..

⁵⁸ «Представник ОБСЄ з питань свободи ЗМІ знову висловлює серйозне занепокоєння щодо безпеки журналістів в Україні», [прес-реліз](#), 6 квітня 2022 р..

⁵⁹ «Смерть ворогам: Канали новин в Україні об'єднуються для висвітлення війни», [стаття в пресі](#), the Guardian, 25 травня 2022 р..

найважливіших засад демократичного суспільства, і наголошує, що ця свобода має бути повністю захищена та підтримана на всій території України.

III. Відповідальність за воєнні злочини

56. Повністю визнаючи відповідальність Російської Федерації за збройний напад, який спричинив величезні людські страждання в Україні, Комісарка наголошує, що як Російська Федерація, так і Україна підпадають під обов'язкову дію міжнародного права в галузі прав людини та гуманітарного права. Це включає правове зобов'язання як Російської Федерації, так і України розслідувати та притягати до відповідальності осіб, винних у тяжких порушеннях міжнародного гуманітарного права та грубих порушеннях прав людини, незалежно від їхньої приналежності.
57. Комісарка неодноразово наголошувала на важливості притягнення винних до відповідальності і знову заявляє про необхідність забезпечення правосуддя для потерпілих. Притягнення до відповідальності осіб, винних у скоєнні серйозних міжнародних злочинів, є міжнародно-правовим зобов'язанням, а також моральним обов'язком, особливо щодо потерпілих. Забезпечення притягнення до відповідальності також може сприяти більш повному дотриманню міжнародного гуманітарного права та припиненню порушень, надсилаючи потужний сигнал про те, що безкарність за міжнародні злочини як-от воєнні злочини, злочини проти людства та геноцид, є неприйнятною. Це рівною мірою стосується порушень, вчинених як виконавцями нижчого рівня, так і тими, хто несе відповідальність за злочини на рівні віддання наказів.

а. Огляд механізмів притягнення до відповідальності

і. Механізми кримінальної відповідальності

58. Згідно з Женевськими конвенціями 1949 року та іншими міжнародними договорами і звичаєвим міжнародним правом,⁶⁰ держави несуть основну відповідальність за притягнення до відповідальності осіб, які, ймовірно, вчинили або наказали вчинити серйозні порушення цих конвенцій. Тому національні системи кримінального правосуддя несуть головну відповідальність за розслідування та судове переслідування осіб, винних у тяжких порушеннях міжнародного гуманітарного права та в грубих порушеннях прав людини.
59. Враховуючи зазначені вище принципи, Комісарка вітає оперативні дії українських державних органів щодо вжиття заходів для притягнення до відповідальності за тяжкі порушення гуманітарного права та інші грубі порушення прав людини, які сталися в Україні починаючи з лютого 2022 року.
60. Під час свого візиту Комісарка ознайомила з великим обсягом роботи, наразі виконаної Генеральною прокуратурою України. На момент написання цього меморандуму, Генеральною прокуратурою було відкрито понад 20 тис. кримінальних проваджень, в основному щодо злочинів, пов'язаних із плануванням та веденням агресивної війни, а також різних воєнних злочинів. Вже завершено два судові процеси над російськими військовослужбовцями, обвинуваченими у воєнних злочинах, скоєних після 24 лютого 2022 року.⁶¹

⁶⁰ Напр. «Притягнення до відповідальності: переслідування та покарання за грубі порушення прав людини та серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в контексті процесів правосуддя перехідного періоду», [доповідь](#) Спеціального доповідача ООН з питань сприяння встановленню істини, правосуддю, відшкодуванню збитків та гарантіям неповторення, 9 липня 2021 р..

⁶¹ Напр. «В Україні судять першого російського солдата за воєнні злочини», [стаття в пресі](#), The Guardian, 13 травня 2022 р.; «Двоє російських солдатів визнали себе винними у вчиненні воєнних злочинів в Україні у новому судовому процесі», [стаття в пресі](#), Reuters, 2 травня 2022 р..

61. Під час свого візиту Комісарка також дізналася про законодавчі зміни, що готуються. Вони спрямовані узгодження української нормативно-правової бази з нормами міжнародного гуманітарного та кримінального права, зокрема, стосовно визначень міжнародних злочинів, наявності універсальної юрисдикції, термінів давності та видів кримінальної відповідальності. У травні 2021 року ВРУ ухвалила Закон № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Однак цей закон не був підписаний, на нього не було накладене вето, а замість нього у квітні 2022 року до ВРУ було внесено новий законопроект № 7290 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінально-процесуального кодексу України». Комісарка висловила стурбованість з приводу деяких недоліків цього законопроекту, зокрема, він не охоплює всі можливі форми відповідальності на рівні віддання наказів.⁶² Наголошуючи на важливості існування всеосяжної нормативно-правової бази для боротьби з тяжкими міжнародними злочинами, Комісарка, беручи до уваги зазначені вище занепокоєння, закликає владу України невідкладно рухатись вперед у погодженні нормативно-правової бази країни з відповідними міжнародними стандартами.
62. Міжнародний кримінальний суд, як єдиний постійний міжнародний кримінальний трибунал, також відіграє важливу роль у притягненні до відповідальності осіб, винних у найсерйозніших міжнародних злочинах. Хоча ані Україна, ані Російська Федерація не ратифікували Римський статут МКС, у 2014 та 2015 роках Україна подала дві [заяви](#) про визнання юрисдикції МКС щодо ймовірних злочинів, згідно Римського статуту, скоєних на її території. На цій підставі, починаючи з 2014 року, офіс Прокурора МКС провів попереднє вивчення ситуації в Україні, яке завершилося в грудні 2020 року підготовкою [рекомендації](#) розпочати розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людства. У березні та квітні 2022 року 43 держави-учасниці Римського статуту передали ситуацію в Україні до МКС, заклавши основу для початку такого розслідування, яке було офіційно [відкрите](#) Прокурором МКС 2 березня 2022 року та яке Комісарка вітає. Комісарка далі зазначає, що 3 травня 2022 року ВРУ ухвалила [закон](#) про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо співробітництва з МКС. Усі сторони конфлікту повинні ратифікувати Римський статут МКС. Комісарка зазначає, що після початку розслідування МКС матиме мандат розслідувати злочини, що підпадають під його юрисдикцію, скоєні будь-якою зі сторін конфлікту. Водночас юрисдикція МКС є доповненням до юрисдикції держав, а це означає, що МКС розглядатиме справи лише в тих випадках, коли національні суди не хочуть або не можуть притягнути до відповідальності самостійно.⁶³
63. Інші держави, використовуючи принцип універсальної юрисдикції, також повинні розслідувати та переслідувати тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, скоєні під час війни в Україні, як у випадках, коли ймовірні порушники чи жертви є їхніми громадянами,⁶⁴ так і тоді, коли вони є громадянами третіх сторін.⁶⁵ Такі розслідування вже розпочато у кількох країнах, зокрема в [Німеччині](#), [Іспанії](#), [Литві](#), [Польщі](#), [Сполученому Королівстві](#) та [Швеції](#).
64. На додаток до цих вже існуючих механізмів, нині обговорюються інші шляхи здійснення кримінального правосуддя, включно зі створенням спеціального міжнародного трибуналу,

⁶² Див. інформацію про занепокоєння частини громадянського суспільства, напр. «Євромайдан SOS: новий урядовий законопроект № 7290 штучно скорочує можливості переслідування російського військового керівництва та цивільних посадовців, відповідальних за воєнні злочини», [заява](#) українських правозахисних організацій, 20 квітня 2022 р.. Також див.: «Стан справ в галузі прав людини в Україні в контексті збройного нападу Російської Федерації, 24 лютого - 15 травня 2022 року», [доповідь](#), УВКПЛ, 29 червня 2022 р., пункт 129-131.

⁶³ Стаття 17 Римського статуту МКС.

⁶⁴ Франція, наприклад, розпочала кілька розслідувань воєнних злочинів, ймовірно вчинених в Україні проти її громадян; див., «Guerre en Ukraine : une cinquième enquête ouverte en France pour « crimes de guerre », [стаття в пресі](#) (французькою мовою), Le Figaro, 3 травня 2022 р..

⁶⁵ Для отримання докладнішої інформації про концепцію універсальної юрисдикції див. напр.: «Основні факти про універсальну юрисдикцію, підготовлені для Шостого комітету Генеральної Асамблеї ООН», Human Rights Watch, [питання та відповіді](#), 19 жовтня 2009 р.; «Універсальна юрисдикція щодо воєнних злочинів», Міжнародний комітет Червоного Хреста, [інформаційний бюлетень](#), 2014 р..

який зосередиться саме на злочині агресії.⁶⁶ Під час візиту Комісарка також дізналася про ініціативу «Розірвати коло безкарності за воєнні злочини Росії», ще відому як [ініціатива «Трибунал для Путіна»](#) а також про інші пропозиції, включно з пропозицією створити гібридний суд в рамках національної системи України за участю міжнародних та національних судових працівників, з метою розгляду тяжких міжнародних злочинів.⁶⁷

ii. Робота поза межами притягнення до кримінальної відповідальності

Європейський суд з прав людини

65. До Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ/Суд) вже було подано заяви, що стосуються дій, вчинених у контексті війни в Україні, які, ймовірно, є порушеннями Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ/Конвенція), сторонами котрої є як Україна, так і Російська Федерація. Комісарка зазначає, що до Суду продовжують надходити нові заяви. Хоча 16 березня 2022 року Російська Федерація [припинила членство в Раді Європи](#), у [резолуції](#) про наслідки припинення членства Російської Федерації у Раді Європи, ухваленій 22 березня 2022 року, Суд роз'яснив, що обов'язкова дія положень ЄКПЛ для цієї країни зберігатиметься до 16 вересня 2022 року. Суд далі пояснив, що він, як і раніше, має компетенцію розглядати заяви, подані проти Російської Федерації у зв'язку з ймовірними порушеннями Конвенції, за умови, що вони мали місце до цієї дати.⁶⁸
66. З огляду на наведене, 23 червня 2022 року Суд отримав заповнену міждержавну [заяву](#) від Уряду України проти Російської Федерації про «масові та грубі порушення прав людини, скоєні Російською Федерацією в ході військових операцій на території України, починаючи з 24 лютого 2022 року». 1 березня 2022 року, в рамках цієї міждержавної справи, Суд вже застосував тимчасові заходи, [наказавши](#) Російській Федерації «утриматись від військових нападів на цивільних осіб та цивільні об'єкти, включно з житловою забудовою, машинами рятувальних служб та іншими цивільними об'єктами, що перебувають під особливим захистом, як-от школи й лікарні, та невідкладно гарантувати безпеку медичних установ, працівників та машин рятувальних служб на території, що зазнала нападу або облоги з боку російських військ».
67. Суд також отримав низку клопотань про застосування тимчасових заходів, поданих особами, які постраждали від війни в Україні. 4 березня 2022 року Суд [вирішив](#) вказати уряду Росії, що «відповідно до його зобов'язань за Конвенцією, зокрема згідно статей 2, 3 і 8 ЄКПЛ, він повинен забезпечити безперешкодний доступ цивільного населення до безпечних шляхів евакуації, медичного обслуговування, продовольства та інших предметів першої необхідності, швидке та безперешкодне надходження гуманітарної допомоги та пересування гуманітарних працівників». Крім того, 30 червня 2022 року Суд [застосував](#) термінові заходи за заявами двох британських військовополонених, засуджених до страти в так званій «Донецькій народній республіці».⁶⁹

⁶⁶ Ідею створення спеціального міжнародного трибуналу підтримують [Президент України](#), декілька [ГО](#) та видатні [юристи-міжнародники](#). 28 квітня 2022 року Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила [рекомендацію](#), яка закликає держави-члени Ради Європи «*брати участь у створенні спеціального міжнародного кримінального трибуналу для переслідування злочину агресії, ймовірно вчиненого політичними лідерами та військовим командуванням Російської Федерації проти України*». 19 травня 2022 року Європарламент прийняв [резолуцію](#), в якій закликав ЄС підтримати створення спеціального міжнародного трибуналу для покарання за злочин агресії, вчиненої проти України.

⁶⁷ Див., зокрема, «Час для Нюрнбергу в Україні на тлі навали ймовірних російських воєнних злочинів», Foreign Policy, [стаття в пресі](#), Foreign Policy, 10 червня 2022 р..

⁶⁸ У резолюції також зазначено, що «дана резолюція не перешкоджає розгляду будь-якого правового питання, пов'язаного з наслідками припинення членства Російської Федерації у Раді Європи, яке може виникнути під час здійснення Судом своєї компетенції з розгляду переданих йому справ відповідно до Конвенції».

⁶⁹ Суд вказав, зокрема, уряду Російської Федерації, що він повинен забезпечити, щоб смертний вирок, постановлений щодо заявників, не був виконаний, а також забезпечити належні умови їх тримання під вартою та надати їм будь-яку необхідну медичну допомогу й ліки. Суд також вказав Уряду України забезпечити, наскільки це можливо, дотримання прав заявників згідно з Конвенцією.

68. Комісарка далі зазначає, що 1 березня 2022 року українська влада [повідомила](#) Генерального секретаря Ради Європи про заходи щодо відступу від своїх зобов'язань за Конвенцією.⁷⁰ Це означає, що Україна продовжує нести зобов'язання щодо дотримання положень Конвенції, і що Суд, зрештою, у кожному випадку буде давати оцінку ймовірним порушенням прав людини під час відступу від зобов'язань, а також тому, чи був відступ виправданим, і чи не вийшла держава за межі, «суворо обумовлені вимогами» ситуації.⁷¹

Інші механізми

69. На глобальному та регіональному рівні було задіяно кілька інших механізмів для пошуку інших форм відповідальності, крім кримінальної, включно з відповідальністю держави, та незалежним і достовірним документуванням тяжких міжнародних злочинів. У справі, порушеній Україною у зв'язку з неправомірним твердженням Російської Федерації про геноцид для виправдання свого вторгнення, 16 березня 2022 року Міжнародний суд ООН (МС) [зобов'язав](#) Російську Федерацію негайно зупинити військові операції, які вона розпочала 24 лютого 2022 року на території України. [Резолюцією](#), ухваленою 4 березня 2022 року, Рада ООН з прав людини заснувала незалежну Міжнародну слідчу комісію, якій доручено розслідувати «всі ймовірні порушення та утиски прав людини, порушення міжнародного гуманітарного права, а також пов'язані з ними злочини в контексті російської агресії проти України (...), з метою забезпечити притягнення винних до відповідальності». Комісія вже розпочала свою роботу та здійснила перший візит до України.⁷² На регіональному рівні, в [дповіді](#), опублікованій 5 квітня 2022 року експертною місією в рамках «московського механізму» Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), ініційованій Україною та підтриманій 45 державами-учасницями, міститься докладна інформація про деякі порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини, воєнні злочини та злочини проти людства, скоєні в Україні у період з 24 лютого до 1 квітня 2022 року.

б. Деякі ключові принципи ефективного притягнення до відповідальності

70. Комісарка наголошує, що механізми та процеси правосуддя, розгорнуті у зв'язку з війною в Україні, мають забезпечити, щоб усі особи, винні у міжнародних злочинах, які могли бути скоєні в Україні (воєнні злочини, злочини проти людства, геноцид та злочини агресії), були притягнуті до відповідальності у рамках справедливих судових процесів, незалежно від їхньої особи, приналежності чи офіційного становища. Комісарка визнає, що встановлення справедливості щодо тяжких міжнародних злочинів у контексті збройного конфлікту є надзвичайно складним завданням, і що цей процес значною мірою залежатиме від політичної волі та відданості сторін конфлікту цій справі. У наступному розділі Комісарка пропонує кілька коротких спостережень стосовно того, як забезпечити належні умови для ефективного судового переслідування воєнних злочинів, з метою притягнення до

---

⁷⁰ Ці [відступи](#) стосуються наступних положень ЄКПЛ: стаття 5 (право на свободу та безпеку), стаття 6 (право на справедливий судовий розгляд), стаття 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя), стаття 9 (свобода думки, совісті та релігії), стаття 10 (свобода вираження поглядів), стаття 11 (свобода зборів та об'єднань), стаття 13 (право на ефективний засіб правового захисту), стаття 14 (заборона дискримінації), стаття 16 (обмеження політичної діяльності іноземців), стаття 1 Додаткового протоколу (захист власності), стаття 2 (право на освіту), стаття 3 Додаткового протоколу (право на вільні вибори) та стаття 2 Протоколу № 4 (свобода пересування). Дію цих відступів [продовжували](#) тричі, і на момент складання цього меморандуму вони були чинні до 25 серпня 2022 року. Якщо заявник скаржиться, що його або її права за Конвенцією були порушені під час дії відступів, Суд може, відповідно до своєї усталеної практики, розглянути питання про те, чи можуть заходи, вжиті Україною, бути виправдані відповідно до матеріальних положень Конвенції, і якщо вони не можуть бути виправдані, перейти до визначення того, чи був відступ законним.

⁷¹ Див. напр. рішення ЄСПЛ у справі «Aksoy проти Туреччини», [заява № 21987/93](#), від 18 грудня 1996 року, пункт 68.

⁷² «Вступна заява: Прес-конференція Комісії з розслідування подій в Україні за результатами першого візиту в Україну, Київ, Україна», [прес-реліз](#), 15 червня 2022 р.

відповідальності винних та відшкодування шкоди і поновлення в правах для потерпілих у рамках процесів на міжнародному та національному рівнях.

i. Забезпечення доказів

71. Забезпечення доказів є найважливішим першим кроком на шляху до судового переслідування у національних та міжнародних судах. Усі сторони конфлікту повинні проводити об'єктивні та ефективні розслідування звинувачень у тяжких порушеннях МГП та грубих порушеннях прав людини.
72. Під час візиту Комісарки до України, українські державні органи повідомили їй про деякі труднощі, з якими вони стикаються в цьому відношенні, а також про кроки, зроблені ними для їх вирішення, та про отриману ними допомогу. Генеральна прокуратура України має багаторічний досвід розслідування випадків насильства в умовах конфлікту, і у 2019 році нею було створено Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених в умовах збройного конфлікту, фахівці якого мають спеціальні знання та підготовку.⁷³ Українська влада також започаткувала [вебсайт](#), щоб потерпілі та свідки могли повідомляти про порушення прав людини та МГП.
73. Однак робота в умовах активного збройного конфлікту порушує серйозні проблеми, пов'язані з доступом до територій, де були скоєні воєнні злочини, а також із безпекою співробітників слідчих та судових органів, жертв та свідків. За таких обставин ризик того, що деякі докази можуть бути знищені або втрачені, є особливо високим. Крім того, ефективне розслідування потенційно великої кількості міжнародних злочинів потребує спеціальних знань у численних галузях, які є нетиповими для багатьох посадових осіб національної поліції та органів правосуддя.⁷⁴ Зокрема, це може бути вищий рівень знань з міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права, досвід у балістиці та криміналістиці, а також досвід у збиранні доказів наявності причинно-наслідкового зв'язку, для встановлення відповідальності на рівні відання наказів. Комісарка далі зазначає, що окрім матеріальних доказів та свідчень, офіційно зібраних слідчими, війна в Україні характеризується широкою доступністю інформації з відкритих джерел, включно з приватними відео, фотографіями та чатами, розміщеними у соціальних мережах жертвами, свідками та правопорушниками, а також супутниковими знімками. Обсяг інформації, яку можна зібрати у такий спосіб, є величезним, що створює труднощі для належної перевірки джерел та зберігання доказів.
74. Зважаючи на ці труднощі, Комісарка вітає ініціативи багатьох держав, міжнародних організацій та інституцій щодо надання технічної підтримки та юридичних консультацій українським правоохоронним та слідчим органам у галузі розслідування тяжких міжнародних злочинів. Наприклад, [Рада Європи](#) адаптувала свій поточний проєкт співробітництва «Дотримання прав людини в системі кримінальної юстиції України» для посилення допомоги у розслідуванні міжнародних злочинів, зокрема шляхом створення Експертної консультативної групи на підтримку Генеральної прокуратури України. У березні 2022 року було створено [Робочу групу з правових питань](#) та питань відповідальності за злочини, скоєні в Україні, до складу якої увійшли провідні міжнародні експерти у галузі права. У квітні 2022 року [Франція](#) направила до України групу судово-медичних експертів та спеціалізоване обладнання для аналізу ДНК. Генеральний прокурор Сполученого Королівства [призначив](#) незалежного радника для Генерального прокурора України. [ЄС](#) вніс зміни до повноважень Консультативної місії ЄС в Україні, з метою надання підтримки у розслідуванні міжнародних злочинів та притягненні до відповідальності. Різні установи та технологічні компанії запропонували надати або створити програмне забезпечення для належного архівування доказів.

⁷³ «Україна: ухвалено закон про міжнародні злочини, він може посилити ефективність переслідування воєнних злочинців», [прес-реліз](#), Human Rights Watch, 21 травня 2021 р..

⁷⁴ «Прокурори України намагаються опанувати нову роль слідчих з воєнних злочинів», [стаття в пресі](#), BBC, 11 червня 2022 р..

75. У травні 2022 року Офіс Прокурора МКС також направив групу з 42 слідчих, судмедекспертів та допоміжного персоналу, відряджених урядом Нідерландів, для допомоги у розслідуванні злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС, та надання підтримки національним органам влади.⁷⁵ МКС також оголосив про відкриття офісу у Києві.
76. Комісарка вкотре віддає шану мужності й самовідданості правозахисників, які протягом усієї війни проводили наполегливу роботу зі встановлення фактів та моніторингу як всередині, так і за межами України, документуючи та усуваючи випадки порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Комісарка із задоволенням стала свідком підтримки, яку надає деяким із них міжнародна спільнота, включно з фінансовою та матеріальною допомогою, засобами індивідуального захисту та засобами зв'язку. Проте вона зазначає, що робота з моніторингу прав людини дуже ускладнена, особливо в зонах активних бойових дій.
- Комісарка залишається відданою роботі з правозахисниками та громадянським суспільством України і закликає міжнародне співтовариство продовжувати підтримку їхньої незамінної праці.

ii. Підхід, орієнтований на захист жертв

77. Інтереси жертв та їхніх сімей мають бути першочерговим міркуванням, що скеровує зусилля з притягнення до відповідальності в рамках усіх доступних механізмів правосуддя, від початку розслідування до забезпечення належного відшкодування шкоди. Комісарка наголошує, що жертви мають право на реабілітацію та поновлення у правах та відшкодування шкоди, відповідно до Резолюції ООН про основні принципи та керівні положення, що стосуються права на правовий захист та відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, а також у багатьох інших міжнародно-правових документах.⁷⁶ Належне, ефективне та швидке відшкодування шкоди допомагає відновити людську гідність потерпілих і дає їм можливість відбудувати своє життя та отримати засоби до існування.
78. Ще одним пріоритетом має бути чуйне та співчутливе ставлення до жертв, їхніх родин та свідків злочинів, забезпечення їхнього захисту та турбота про їхні потреби у контексті розслідувань. Під час візиту Комісарка із зацікавленістю відзначила, що в Офісі Генерального прокурора України є група спеціалізованих прокурорів, які пройшли навчання з проведення допитів вразливих свідків, зокрема жертв сексуального насильства. Забезпечення присутності психологів під час допитів, які проводяться в рамках розслідувань, має стати пріоритетом для всіх механізмів правосуддя, щоб захистити психологічний добробут жертв і вразливих свідків. Жертви та їхні родини також повинні регулярно отримувати інформацію про перебіг усіх розслідувань, що тривають.
79. Першорядне значення має швидка ідентифікація людських решток, гідне поведження з ними та повернення їх родинам. Могги Київської області протягом певного часу, зі зрозумілих причин, були перевантажені великою кількістю тіл жертв, з котрими персоналу довелося працювати після виведення російських військ, і наразі стикаються зі складним завданням збору інформації, яка дозволить належним чином ідентифікувати людські

⁷⁵ «Прокурор МКС, королівський радник Карім А.А. Хан, оголошує про початок роботи групи судово-медичної експертизи та слідчої групи в Україні та вітає тісне співробітництво з урядом Нідерландів», [заява для преси](#), 17 травня 2022 р.

⁷⁶ Основні принципи та керівні положення щодо права на правовий захист та відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у галузі прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права ([Резолюція](#), ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 2005 р.). Право на правовий захист і поновлення у правах прямо визнається в Загальній [декларації](#) прав людини (стаття 8), Міжнародному [пакті](#) про громадянські та політичні права (стаття 2), [Конвенції](#) проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання (стаття 14), Додатковому [протоколі](#) до Женевських конвенцій 1949 р. (стаття 91), [Римському статуті](#) МКС (стаття 68) тощо.

рештки. У зв'язку з цим Комісарка вітає, зокрема, участь Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти (ICMP), котра долучилась до цієї роботи на запрошення українського Уряду, та використання її механізму, спрямованого на підтримку зусиль щодо встановлення місцезнаходження зниклих безвісти осіб в Україні, зокрема, шляхом передачі даних та збору зразків генетичного матеріалу, надання технічної та матеріальної підтримки, включно з проведенням аналізів у моргах та збиранням доказів, а також сприянням координації між зацікавленими сторонами.⁷⁷

iii. Ефективна координація у сфері правосуддя

80. Масові звірства, скоєні у результаті збройного нападу Російської Федерації на Україну, через свою масштабність були б непосильним тягарем для будь-якої системи правосуддя. Тому можна лише вітати залучення численних суб'єктів та механізмів до процесу збирання доказів та документування міжнародних злочинів. Проте ефективна координація між національними та міжнародними суб'єктами необхідна для забезпечення належного поводження з доказовим матеріалом та для того, щоб уникнути повторного травмування жертв і свідків. Координація надання допомоги українським судовим органам у галузі розслідування та переслідування міжнародних злочинів також необхідна для того, щоб уникнути дублювання зусиль та для забезпечення оптимального використання ресурсів. У зв'язку з цим Комісарка із зацікавленням відзначає заяву ЄС, Сполученого Королівства та США про створення Консультативної групи для України з питань розслідування злочинів у вигляді масових звірств, з метою забезпечення ефективної координації підтримки.⁷⁸ Створення слідчими органами України та п'яти держав-членів ЄС (Естонії, Латвії, Литви, Польщі та Словаччини) Об'єднаної слідчої групи (JIT) під егідою Євроюсту ЄС, до якої також [приєднався](#) МКС, спрямоване на забезпечення структурованого та швидкого обміну інформацією⁷⁹ та є ще одним позитивним зрушенням.

iv. Обов'язковість справедливого та неупередженого правосуддя

81. Комісарка наголошує, що лише справедливе та неупереджене відправлення правосуддя відповідатиме інтересам потерпілих та зміцнюватиме повагу до прав людини та міжнародного гуманітарного права. Під час візиту Комісарка наголосила представникам української влади на винятковій важливості дотримання міжнародного гуманітарного права всіма сторонами конфлікту та привітала публічні заяви, які вже були зроблені з цією метою українською владою, включно з Генеральним прокурором України.⁸⁰ Хоча міжнародне гуманітарне право допускає та вимагає проведення розслідувань воєнних злочинів, скоєних комбатантами супротивника, Комісарка знову наголошує на юридичному зобов'язанні всіх сторін збройного конфлікту неупереджено притягати до відповідальності винних у міжнародних злочинах, незалежно від їхньої особи чи приналежності.

82. Для того, щоб правосуддя здійснилося і щоб це було очевидним, також важливо, аби судові процеси щодо міжнародних злочинів відповідали міжнародним стандартам права підозрюваних на справедливий судовий розгляд, закріпленим в міжнародному праві в галузі прав людини, а також у МГП.⁸¹ Хоча під час війни неможливо реалізувати всі аспекти права

⁷⁷ «ICMP ініціює програму, яка покликана допомогти Україні знайти тисячі осіб, зниклих безвісти», [прес-реліз](#), ICMP, 30 травня 2022 р.

⁷⁸ «ЄС, США та Сполучене Королівство створюють Консультативну групу з питань розслідування злочинів у вигляді масових звірств: спільна заява», [прес-реліз](#), 25 травня 2022 р.

⁷⁹ «Естонія, Латвія та Словаччина стали членами спільної слідчої групи щодо ймовірних тяжких міжнародних злочинів в Україні», [прес-реліз](#), Євроюст, 31 травня 2022 р.; «Україна, МКС та Євроюст: як це працюватиме?», [стаття в пресі](#), JusticeInfo.net, 5 травня 2022 р..

⁸⁰ «De possibles exactions commises par des militaires ukrainiens», [стаття в пресі](#) (французькою мовою), le Monde, 8 квітня 2022 рр.

⁸¹ [База даних](#) Міжнародного комітету Червоного Хреста (МКЧХ) із звичасвого міжнародного гуманітарного права, Правило 100. Гарантії справедливого судового розгляду: «Ніхто не може бути обвинувачений або засуджений інакше, як на підставі справедливого судового розгляду, який забезпечує всі основні судові гарантії».

на справедливий суд, але слід принаймні дотримуватися наступних гарантій для всіх підозрюваних: право на незалежний та неупереджений суд, заборона свавільного позбавлення свободи, презумпція невинуватості, право не бути примушеним давати свідчення проти себе чи визнати провину, а також право на поінформованість та захист.⁸²

83. Комісарка зазначає, що деякі з перших розслідувань та судових процесів після лютневого вторгнення в Україну стосувалися військовополонених. Вона нагадує, що згідно з міжнародним гуманітарним та кримінальним правом та відповідно до практики міжнародних кримінальних трибуналів, рядові солдати не можуть бути притягнуті до відповідальності за участь у військових діях від імені держави.⁸³ Крім того, згідно з Третьюю Женевською конвенцією, військовополонені мають право на низку заходів захисту в контексті судових процесів. До них належать право на незалежний суд, право на захист від громадської цікавості, право не бути підданим психічним чи фізичним тортурам, право на ефективний захист і право не бути підданим колективному покаранню.⁸⁴ Крім того, судові процеси над військовополоненими мають бути відкриті для нагляду та контролю з боку незалежних спостерігачів.
84. З огляду на наведене, Комісарка була занепокоєна повідомленнями про судовий процес, нібито проведений в українському місті Донецьку, що знаходиться під контролем Росії, в ході якого трьох захоплених в полон іноземних комбатантів, які воювали у складі української армії, було, як повідомляється, притягнуто до відповідальності за участь у війні та засуджено до страти. Вона зазначає, що 16 червня 2022 року, шляхом вжиття тимчасових заходів, ЄСПЛ вказав уряду Російської Федерації, що той має забезпечити, серед іншого, щоб винесений смертний вирок не було виконано.

v. Зобов'язання щодо забезпечення правосуддя в довгостроковій перспективі

85. Забезпечення правосуддя для потерпілих потребує непохитного зобов'язання в довгостроковій перспективі, навіть якщо політичні події та пріоритети можуть змінитися. Хоча сторони конфлікту зобов'язані притягати до відповідальності осіб, винних у скоєнні тяжких міжнародних злочинів, з урахуванням завдання, що стоїть перед ними, використання регіональних та міжнародних механізмів притягнення до відповідальності є важливим додатковим компонентом забезпечення відповідальності. Комісарка закликає до постійної співпраці та допомоги у роботі МКС шляхом відповідного фінансування та підтримки ефективного функціонування Суду, включно з його механізмами роботи з громадськістю та захисту свідків. У контексті Ради Європи це також має означати продовження надання довгострокової підтримки зусиллям української системи правосуддя щодо розслідування грубих порушень прав людини та тяжких порушень міжнародного гуманітарного права.

---

⁸² Див. [Першу Женевську конвенцію](#), стаття 49; [Другу Женевську конвенцію](#), стаття 50, [Третю Женевську конвенцію](#), статті 102-108; [Додатковий протокол I](#), стаття 75; [Додатковий протокол II](#), стаття 6.

⁸³ Див. [Третю Женевську конвенцію](#), [Коментар МКЧХ від 2020 р.](#), п. 20.

⁸⁴ Див. [Третю Женевську конвенцію](#), статті 13, 17, 84, 87, 99 та 105.